

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА БІЗНЕС-АДМІНІСТРУВАННЯ

Кафедра фінансів, обліку та оподаткування

**Методичні рекомендації для самостійної роботи здобувачів вищої освіти
з опанування навчального матеріалу
з дисципліни «Аналіз банківської діяльності»
для здобувачів 3 курсу ОС «Бакалавр»
спеціальності 071 «Облік і оподаткування ОПП «Облік і аудит»**

Розробники: професор Тетяна КОСОВА
доцент Вікторія КОЗЛОВА
ст. викладач Наталія ЗАДЕРАКА

Розглянуто та схвалено на засіданні
кафедри фінансів, обліку та оподаткування

Протокол № 9_ від «_22_» _серпня_ 2022 р.

Завідувач кафедри _____ Тетяна КОСОВА

Київ - 2022

ВСТУП

Дисципліна «Аналіз банківської діяльності» є теоретичною та практичною основою сукупності знань та вмінь, що формують профіль фахівця в галузі обліку, аудиту та оподаткування.

Метою викладання дисципліни «Аналіз банківської діяльності» є оволодіння здобувачами вищої освіти системою знань проведення аналізу фінансової звітності, банківських операцій і послуг банку, а також узагальнюючих показників його діяльності для прийняття управлінських рішень.

Завданнями вивчення навчальної дисципліни є:

- засвоєння понятійного апарату аналізу банківської діяльності;
- оволодіння організаційно-методичними засадами аналізу банківської діяльності;
- засвоєння прийомів, способів, інструментів аналізу банківської діяльності;
- опанування методів моделювання показників банківської діяльності.

Результати навчання, які дає можливість досягти навчальна дисципліна.

- визначати сутність об'єктів обліку, аналізу, контролю, аудиту, оподаткування та розуміти їх роль і місце в господарській діяльності;
- формувати й аналізувати фінансову, управлінську, податкову і статистичну звітність підприємств та правильно інтерпретувати отриману інформацію для прийняття управлінських рішень;
- володіти методичним інструментарієм обліку, аналізу, контролю, аудиту та оподаткування господарської діяльності підприємств;
- розуміти особливості практики здійснення обліку, аналізу, контролю, аудиту та оподаткування діяльності підприємств різних форм власності, організаційно-правових форм господарювання та видів економічної діяльності;
- ідентифікувати та оцінювати ризики господарської діяльності підприємств;
- визначати напрями підвищення ефективності формування фінансових ресурсів, їх розподілу та контролю використання на рівні підприємств різних організаційно-правових форм власності;
- застосовувати спеціалізовані інформаційні системи і комп'ютерні технології для обліку, аналізу, контролю, аудиту та оподаткування.

Компетентності, які дає можливість здобути навчальна дисципліна.

загальні:

- здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями;
- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів);
- здатність бути критичним та самокритичним;
- знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності;
- навички використання сучасних інформаційних систем і комунікаційних технологій.

спеціальні:

- здатність досліджувати тенденції розвитку економіки за допомогою інструментарію макро- та мікроекономічного аналізу, робити узагальнення стосовно оцінки прояву окремих явищ, які властиві сучасним процесам в економіці.

- використовувати математичний інструментарій для дослідження соціально-економічних процесів, розв'язання прикладних завдань в сфері обліку, аналізу, контролю, аудиту, оподаткування.

- проводити аналіз господарської діяльності підприємства та фінансовий аналіз з метою прийняття управлінських рішень.

- ідентифікувати та оцінювати ризики недосягнення управлінських цілей суб'єкта господарювання, недотримання ним законодавства та регулювання діяльності, недостовірності звітності, збереження й використання його ресурсів.

Навчальна дисципліна «Аналіз банківської діяльності» базується на знаннях таких дисциплін, як: «Вища математика», «Теорія ймовірностей та математична статистика», «Статистика», «Фінансова діяльність суб'єктів господарювання», «Аналіз ризиків суб'єктів господарювання».

Тематичний Питання і завдання для самостійної роботи і практичних занять

№ пор	Назва теми (тематичного розділу)	Обсяг навчальних занять (год.)								
		Денна форма навчання				Заочна форма навчання				
		/сього	Лекції	Лаб./прак. заняття	СРС	/сього	Лекції	Лаб./прак. заняття	СРС	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Модуль №1 «Теоретичні засади аналізу банківської діяльності, аналіз балансу, банківських операцій і послуг»										
1.1	Теоретичні аспекти аналізу банківської діяльності	6 семестр				6 семестр				
		12	2 2	2	6	14	2	-	12	
1.2	Аналіз власного капіталу банку	14	2 2	2	8	11			11	
	Аналіз зобов'язань банку									
1.3	Загальний аналіз активів банку	13	2 2	2	7	13	2		11	
1.4	Аналіз кредитних операцій банку	12	2 2	2	6	11			11	
1.5	Аналіз послуг банку	7	2	1	4	11			11	
1.6	Модульна контрольна робота №1	2	-	1	1	-	-	-	-	
	Усього за модулем №1	60	18	10	32	60	4	-	56	
Модуль №2 « Аналіз узагальнюючих показників банківської діяльності »										
2.1	Аналіз доходів і витрат банку	_6_ семестр				_7_ семестр				
		14	2 2 2	2	6	11	2	-	9	
2.2	Аналіз прибутку і рентабельності банку	12	2 2	2	6	11	-	2	9	
2.3	Аналіз ліквідності банку	12	2 2	2	6	12	2	1	9	
2.4	Аналіз фінансового стану банку	20	2 2 2	2	12	8	-	-	8	
	Рейтингова оцінка діяльності банку					8	-	-	8	
2.5	Модульна контрольна робота №2	2	-	1	1	-	-	-	-	
2.6	Контрольна (домашня) робота (ЗФН)	-	-	-	-	8	-	-	8	
2.7	Підсумкова семестрова контрольна робота (ЗФН)	-	-	-	-	2	-	1	1	
	Усього за модулем №2	60	20	9	31	60	4	4	52	
	Усього за навчальною дисципліною	120	38	19	63	120	8	4	108	

МОДУЛЬ № 1

"ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, АНАЛІЗ БАЛАНСУ, БАНКІВСЬКИХ ОПЕРАЦІЙ І ПОСЛУГ"

Тема 1.1: Теоретичні аспекти аналізу банківської діяльності. Питання і завдання для самостійної роботи

- 1.1. Види та етапи аналізу банківської діяльності
- 1.2. Інформаційне забезпечення аналізу банківської діяльності
- 1.3. За даними Інтернет-простору проаналізуйте Балансовий звіт банку

Методичні рекомендації

Під час вивчення цієї теми слід усвідомити, що в економічній літературі аналіз класифікується за різними ознаками. Ці ознаки доцільно використовувати і під час класифікації видів аналізу банківської діяльності. За періодичністю проведення аналіз поділяють на:

- щоденний;
- щотижневий;
- місячний;
- кварталний.

Залежно від спектра питань, які вивчаються, аналіз поділяють на:

- повний, тобто вивчаються всі аспекти діяльності банку, його зовнішні та внутрішні зв'язки;
- тематичний, коли з метою поліпшення окремих напрямів діяльності банку розглядається лише вузьке коло питань.

За метою і характером розрізняють:

- попередній аналіз, який застосовують, щоб, оцінивши стан рахунків, з'ясувати, чи спроможний комерційний банк здійснювати ті чи інші операції;
- оперативний аналіз, який проводиться у ході поточної діяльності банку з метою перевірки дотримання нормативів та інших показників. У разі необхідності вживаються термінові заходи, щоб підтримувати на належному рівні нормативи та інші показники, а також одержувати достатній прибуток;
- остаточний (подалший) аналіз, необхідний для визначення ефективності роботи комерційного банку у звітний період, виявлення резервів підвищення доходності;
- перспективний аналіз, що застосовується для прогнозування очікуваних результатів у майбутньому періоді, вибору нових видів операцій та визначення внутрібанківської політики.

Залежно від об'єкта аналіз поділяється на шість видів:

- функціональний аналіз дає змогу з'ясувати спеціалізацію, місце установи в системі розподілу банківських послуг, форми і перспективи взаємодії з іншими контрагентами системи, а також допомагає оцінити ефективність і доцільність функцій, які виконує банк. Такий аналіз здійснюється на підставі загальної суми балансу, співвідношень розмірів депозитів і кредитів, частки міжбанківських операцій у загальному обсязі ресурсів і вкладень. Мета функціонального аналізу

— виявити можливості щодо підвищення прибутку від банківських операцій та їх ліквідність, її досягають, відмовляючись від неефективних та обираючи прогресивні шляхи виконання потрібних операцій;

- структурний аналіз здійснюється за видами банківських операцій. Базується на відсоткових значеннях кожного рядка таблиці щодо загального підсумку. Зміни відносних показників окремих статей відображають зміни питомої ваги активів чи пасивів та прибутків або збитків від окремих операцій банку;

- операційно-вартісний аналіз розгортає масштабну картину становища банку при визначенні його дохідності, допомагає точніше оцінити вартість конкретних операцій, їх прибутковість чи збитковість. Аналіз дає змогу з'ясувати значення кожного виду операцій у формуванні прибутку банку, розробити основні напрями депозитно-позичкової політики щодо конкретних контрагентів із метою максимізації доходу;

- рейтинговий аналіз має виняткове значення для комплексної оцінки фінансового стану комерційних банків і порівняння їх між собою. Рейтинг визначають на підставі висновків, зроблених спеціалістами різних категорій. Експертна оцінка ґрунтується на досвіді і кваліфікації фахівців, які, використовуючи доступну їм інформацію, аналізують якісні й кількісні параметри. Бухгалтерська оцінка здійснюється на основі офіційної фінансової звітності банку шляхом аналізу лише кількісних показників;

- факторний аналіз покликаний з'ясувати вплив окремих чинників на показники фінансового стану банку, виявити його сильні і слабкі сторони, зорієнтувати, як найповніше використовувати внутрішні резерви, приймати правильні управлінські рішення та розробляти ефективну стратегію розвитку. В практиці факторного аналізу застосовують методи ланцюгових підставлянь і пайової участі;

- макроекономічний аналіз дає змогу визначити масштаби активно-пасивних операцій та обсяг банківського прибутку, а також рівень участі комерційного банку чи групи банків у форсуванні грошової маси, розподілі банківських послуг, регіональному розподілі кредитних ресурсів. Як правило, його проводить центральний банк.

Хоча напрями та критерії, за якими аналізується робота банку, досить різноманітні, технологія проведення аналізу єдина і передбачає такі *етапи*:

- попередній;
- аналітичний;
- заключний (інтерпретаційний).

На попередньому етапі звітність готують до подальшої аналітичної роботи: оцінюють правильність її складання і ступінь достовірності отриманих даних, групують окремі статті активу і пасиву балансу, звіту про прибутки і збитки, складають аналітичні таблиці та відбирають певні показники. Потім на основі опрацьованої первинної інформації відбирають абсолютні й відносні показники, які характеризують ту чи іншу сторону діяльності банку, і визначають порядок їх розрахунку. Зрештою, всі показники групують в аналітичні таблиці відповідно до запланованих напрямів досліджень.

На аналітичному етапі визначають вид та необхідну кількість аналітичних таблиць, обирають методи аналізу, форми відображення динаміки та структури досліджуваних показників, роблять необхідні розрахунки.

На заключному етапі аналізу описують отримані результати розрахунків, роблять висновки, готують аналітичні записки, коментарі, доповіді. Слід зазначити, що результати виконаних аналітичних процедур не є єдиними і безумовними критеріями для остаточного висновку щодо фінансового стану банку. Процес аналізу можна порівняти з народженням мистецького твору.

Матеріальної основи аналізу для отримання коректних і достовірних даних часто недостатньо. Остаточні висновки про об'єкт аналізу залежать також від особистих якостей аналітика: його інтелекту, логіки, досвіду, належного рівня кваліфікації тощо.

Результатом вивчення теми має стати розуміння інформаційного забезпечення аналізу банківської діяльності

Основна мета аналізу діяльності банку — забезпечити оптимальну структуру активних і пасивних операцій задля отримання в кінцевому підсумку максимального прибутку. За аналізом звітності визначають фінансову стабільність і надійність банку, доцільність і перспективи його подальшої діяльності.

Аналіз фінансових форм звітності — це процес оцінки поточного й минулого фінансового стану банку та основних результатів його діяльності. Першочерговим завданням аналізу є визначення узагальнюючих оцінок і прогноз майбутніх результатів діяльності банку.

Контрольні запитання

1. Які математичні методи використовує аналіз банківської діяльності?
2. Чим часткові моделі аналізу банківської діяльності відрізняються від повних?
3. За якими ознаками класифікується аналіз банківської діяльності?
4. Охарактеризуйте управлінський облік як джерело аналізу банківської діяльності

Література: [1], [3], [5], [6], [9], [10], [11].

Тема 1.2 Аналіз власного капіталу

Питання і завдання для самостійної роботи

- 1.2.1. Аналіз руху власного капіталу
- 1.2.2. Аналіз ринкової вартості і доходності акцій комерційного банку
- 1.2.3. За даними звітності банку розрахуйте показники руху власного капіталу.

Методичні рекомендації

Аналіз руху власного капіталу проводять за допомогою балансового метод. Власний капітал на кінець року (BK_1) становить

$$BK_1 = BK_0 + \Pi + РП + Д + V_n - V_{и}, \quad (1.2.1)$$

де BK_0 - власний капітал банку на початок року;

Π - результат переоцінки (необоротних активів, інвестицій в асоційовані й дочірні компанії, цінних паперів у портфелі банку на продаж);

$РП$ - розподіл прибутку (до загальних резервів банку, до резервних та інших фондів банку);

$Д$ – капіталізовані дивіденди;

V_n – внески до статутного капіталу та емісійні різниці;

$V_{и}$ – вилучення коштів із статутного капіталу.

Відносними характеристиками руху власного капіталу є:

- коефіцієнт надходження власного капіталу

$$K_n = \frac{\text{збільшення власного капіталу}}{\text{залишок власного капіталу на кінець року}} \quad (1.2.2)$$

- коефіцієнт вибуття власного капіталу

$$K_{\epsilon} = \frac{\text{зменшення власного капіталу}}{\text{залишок власного капіталу на початок року}} \quad (1.2.3)$$

- коефіцієнт приросту власного капіталу

$$K_n = \frac{\text{приріст власного капіталу}}{\text{залишок власного капіталу на кінець року}} \quad (1.2.4)$$

Аналізуючи власний капітал, необхідно звернути увагу на співвідношення коефіцієнтів надходження і вибуття в динаміці. Якщо значення коефіцієнтів надходження перевищують значення коефіцієнтів вибуття, значить, у банку йде процес накопичення власного капіталу, і, навпаки.

До основних показників відносять:

- *прибуток на акцію (Earnings Per Share)*. Являє собою відношення чистого прибутку, зменшеного на розмір дивідендів по привілейованих акціях, до загального числа звичайних акцій. Саме цей показник у значній мірі впливає на

ринкову ціну акцій. Основна його хиба в аналітичному плані - просторова несопоставність через неоднакову ринкову вартість акцій різноманітних банків;

- *цінність акції (Price f Earnings Ratio)*. Розраховується як частка від розподілу ринкової ціни акції на прибуток на акцію. Цей показник служить індикатором попиту на акції даного банку, оскільки показує, як багато згодні сплачувати інвестори в даний момент на одну гривню прибутку на акцію. Відносно високий ріст цього показника в динаміці вказує на те, що інвестори очікують більш швидкого зростання прибутку даного банку порівняно з іншими. Цей показник уже можна використовувати в просторових зіставленнях. Банкам, які мають високе значення коефіцієнта усталеності економічного росту, характерно, як правило, і високе значення показника «цінність акції»;

- *дивідендна прибутковість акції (Dividend Yield)*. Виражається відношенням дивіденду, виплачуваного на акції, до її ринкової ціни. У банків, які розширюють свою діяльність шляхом капіталізування більшої частини прибутку, значення цього показника є низьким. Дивідендна прибутковість акції характеризує відсоток повернення на капітал, вкладений в акції банку. Це прямий ефект, до непрямого відносять (прибуток або збиток), який виражається в зміні ринкової ціни акцій даного банку;

- *дивідендний вихід (Dividend Payout)*. Розраховується шляхом розподілу дивіденду, виплачуваного по акції, на прибуток на акцію, Найбільше наочне тлумачення цього показника - частка чистого прибутку, виплачена акціонерам у виді дивідендів. Значення коефіцієнта залежить від дивідендної політики банку. З цим показником тісно пов'язаний коефіцієнт реінвестування прибутку, який характеризує його частку, спрямовану на розвиток операційної діяльності. Сума значень показника дивідендного виходу і коефіцієнта реінвестування прибутку дорівнює одиниці;

- *коефіцієнт котування акції (Market-to-Book Ratio)*. Розраховується відношенням ринкової ціни акції до її облікової (книжкової) ціни. Книжкова ціна характеризує частку власного капіталу, яка припадає на одну акцію. Вона складається з номінальної вартості, частки емісійних різниць і частки накопиченого і вкладеного у розвиток банку прибутку. Значення коефіцієнта котування більше одиниці означає, що потенційні акціонери готові дати за акцію ціну, перевищуючу бухгалтерську оцінку реального капіталу, який припадає на акцію на даний момент.

Контрольні запитання

1. Які зміни в методику розрахунку регулятивного капіталу вніс Базель III?
2. З яких елементів складається основний, додатковий, субординований капітал?
3. Чим відрізняється бруто-капітал від нетто-капіталу?
4. За допомогою якого балансового рівняння здійснюється аналіз руху власного капіталу?
5. Як пов'язані між собою різні показники дохідності і прибутковості акцій?

Література: [1], [3], [5], [6], [9], [10], [11].

Тема 1.3: Аналіз зобов'язань банку

Питання і завдання для самостійної роботи

1.3.1. Аналіз інших зобов'язань банку

1.3.2. Аналіз ефективності формування та використання банківських ресурсів

Методичні рекомендації

До позиченого капіталу комерційного банку належать кошти, отримані від емісії та продажу облігацій, та кредити, отримані в інших банків, у тому числі в НБУ. Аналіз динаміки і структури боргових цінних паперів, емітованих банком за попередній та звітний рік, а також розрахунок їх вартості виконується за даними табл. 3.2.

Під час аналізу ступеня залежності комерційного банку від міжбанківського кредиту (МБК) розраховуються відносні показники — коефіцієнти рефінансування. Необхідно мати на увазі, що відносно високий ступінь залежності комерційних банків від позик, отриманих в інших банках, знижує їх прибутковість, тому що депозити клієнтів дешевше банківських кредитів.

Характеристика використання МБК починається з аналізу зміни питомої ваги МБК у загальних зобов'язаннях банку за певний період та в загальному обсязі балансу. Для цього використовуються такі коефіцієнти:

1. Питома вага МБК від загального обсягу зобов'язань банку ($K1$)

$$K1 = \frac{\text{Міжбанківські кредити отримані}}{\text{Зобов'язання}}. \quad (1.3.1)$$

Оптимальне значення цього коефіцієнта має бути 0,25 - 0,40.

Даний коефіцієнт характеризує ступінь мінімізації ризику стійкості ресурсної бази або її витратності. Значення коефіцієнта 0,25 забезпечує мінімізацію витрат. Значення коефіцієнта 0,40 забезпечує мінімізацію ризику стійкості.

2. Питома вага МБК, отриманих у валюті балансу, тобто в усіх джерелах ($K2$)

$$K2 = \frac{\text{Міжбанківські кредити отримані}}{\text{Валюта балансу}}. \quad (1.3.2)$$

Оптимальне значення даного коефіцієнта має бути 0,2 – 0,35.

3. Коефіцієнт відношення МБК до статутного капіталу ($K3$)

$$K3 = \frac{\text{Міжбанківські кредити отримані}}{\text{Статутний капітал}}. \quad (1.3.3)$$

Значення даного коефіцієнта не повинне перевищувати 6 разів, або 600 %.

Висока питома вага МБК, отриманих у банківських ресурсах, свідчить про те, що в банку існують великі резерви підвищення рівня доходності банківських

операцій. Крім того, зростаюча залежність від великих міжбанківських кредитів не може бути охарактеризована позитивно, оскільки диверсифікація ресурсів, що залучаються, зміцнює ліквідність банку, а міжбанківський кредит не сприяє диверсифікації. Рекомендований рівень частки МБК у ресурсній базі банку — 20—25 %.

Вибір оптимального шляху формування ресурсної бази, який враховуватиме адекватну економічну ситуацію і сприятиме надійному розв'язанню дилеми «прибутковість-ліквідність», є одним з основних завдань комерційного банку.

Для оцінювання ефективності та повноти використання банком своїх зобов'язань застосовуються такі показники:

- ступінь використання платних пасивів;
- ступінь використання сукупних зобов'язань.

Аналіз наведених показників здійснюється у динаміці, а також порівнюючи фактичні показники з їх нормативними значеннями. Для розрахунку впливу факторів на показники ефективності використання зобов'язань банку використовується спосіб ланцюгових підстановок.

Ступінь використання платних пасивів банку визначається за такою формулою ($k_{\text{вик.рес}}$)

$$k_{\text{вик.рес.}} = \frac{\text{Дохідні активи}}{\text{Платні пасиви}} \quad (1.3.4)$$

Як показує практика, норматив використання платних пасивів має становити не менше 90 %.

Для оптимальної діяльності комерційного банку необхідне ефективне використання не тільки платних ресурсів, а й усіх сукупних зобов'язань.

Ефективність використання сукупних зобов'язань визначають за такою формулою ($k_{\text{вик.зоб}}$)

$$k_{\text{вик.зоб.}} = \frac{\text{Дохідні активи}}{\text{Сукупні зобов'язання}} \quad (1.3.5)$$

Вважається, що банк ефективно використовує в господарському обороті сукупні зобов'язання, якщо наведений показник буде не менше 75—80 %.

Відносна вартість (витратність) ресурсів ($B_{\text{рес}}$) визначається у відсотках і розраховується за формулою

$$B_{\text{рес}} = \frac{\text{Витрати на залучення кожного виду ресурсів}}{\text{Середньорічні залишки ресурсів}} \quad (1.3.6)$$

Оптимізація ресурсної бази банку повинна здійснюватися за допомогою прийомів лінійного програмування. Причому за основу оптимізації повинні братися два такі критерії: витратність та стабільність ресурсів. Оптимальною буде така структура ресурсів, коли за наявних умов забезпечуватиметься максимальна стабільність ресурсної бази за її мінімальної відносної вартості.

Контрольні запитання

1. Який зміст має розрахунок коефіцієнтів рефінансування?

2. Які показники характеризують ефективність формування та використання банківських ресурсів?
3. Які показники характеризують ступінь використання платних пасивів?
4. Які показники характеризують ступінь використання сукупних зобов'язань?
5. Як проводиться оптимізація ресурсної бази банку?

Тема 1.4: Аналіз активних операцій банку

Питання і завдання для самостійної роботи

- 1.4.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу операцій банку з цінними паперами
- 1.4.2. Загальний аналіз операцій банку з цінними паперами
- 1.4.3. Оцінка вартості цінних паперів
- 1.4.4. Вимоги до розрахунку та формування резерву за цінними паперами
- 1.4.5. Методика визначення класу емітента та ризику цінного папера
- 1.4.6. Оцінка взаємозв'язку дохідності і ризику цінних паперів
- 1.4.7. Прикладний аспект аналізу операцій банку з цінними паперами

Методичні рекомендації

Портфель цінних паперів – це сукупність цінних паперів, які є у банку і управляються як єдине ціле. Під час аналізу портфеля цінних паперів необхідно передбачати зміни їх ринкової вартості, а також фінансовий стан підприємств, цінні папери на інвестиції яких є у банках.

Завдання аналізу — визначити найперспективніші вкладення банку в цінні папери та поліпшити якість інвестицій. У ході аналізу належить підрахувати ефективність вкладень та охарактеризувати їх обсяги.

Цінні папери — це грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики і визначають взаємостосунки між особою, яка емітувала цінні папери, та їх власником. Як правило, йдеться про виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також про можливість передачі іншим особам грошових та інших прав, обумовлених цими документами.

Інвестиційні вкладення до 20% голосів вважаються портфельними, від 20 до 50% — капітальними вкладеннями в асоційовані компанії, від 50 до 100% голосів — капітальними вкладеннями в дочірні підприємства.

Регламентне забезпечення аналізу - внутрішньобанківське положення про методику оцінки справедливої вартості цінних паперів (з урахуванням подібних фінансових інструментів), порядок їх класифікації, розрахунку суми очікуваного відшкодування за вкладеннями в цінні папери та визнання зменшення корисності цінних паперів з урахуванням фінансового стану емітента (для векселів — визначеної банком особи з числа зобов'язаних за векселем осіб, яка визначається за рішенням уповноваженого органу банку).

Інвестиційний ризик неоднорідний за своїм змістом і визначається як сукупність диверсифікованого та недиверсифікованого ризиків. Будь-який інвестиційний менеджер може усунути диверсифікований ризик шляхом формування оптимального портфеля цінних паперів, тому єдиним ризиком, про який слід постійно пам'ятати, є недиверсифікований (систематичний) ризик. На практиці як міра ризику цінних паперів використовуються показники дисперсії і стандартного відхилення. Стандартне відхилення показує величину та ймовірність відхилення дохідності цінного папера від середньої величини за певний проміжок часу.

Для визначення залежності зміни дохідності цінних паперів використовуються коефіцієнти кореляції та коваріації.

1. Показник коваріації є систематичною мірою взаємодії двох випадкових змінних, у даному разі дохідностей двох цінних паперів, і розраховується за формулою

$$Cov_{A,B} = \frac{\sum_{i=1}^n (r_{Ai} - \bar{r}_A)(r_{Bi} - \bar{r}_B)}{n-1}, \quad (1.4.1)$$

де $Cov_{A,B}$ - коваріація дохідності цінних паперів A і B ;

\bar{r}_A - середня дохідність цінного папера A за n періодів;

\bar{r}_B - середня дохідність цінного папера B за n періодів;

r_{Ai} - дохідність цінного папера A в i -му періоді;

r_{Bi} - дохідність цінного папера B в i -му періоді;

n – число періодів, в яких визначається дохідність цінних паперів A і B .

2. Кореляція (ρ або $Corr_{A,B}$) є показником ступеня взаємозв'язку дохідностей двох цінних паперів, розраховується за формулою

$$\rho = Corr_{A,B} = \frac{Cov_{A,B}}{\sigma_A \cdot \sigma_B}, \quad (1.4.2)$$

де σ_A - стандартне відхилення дохідності цінного папера A ;

σ_B - стандартне відхилення дохідності цінного папера B .

Показник кореляції змінюється у межах від -1 до $+1$. Додатне значення коефіцієнта свідчить про те, що дохідності активів змінюються в одному напрямку при зміні кон'юнктури ринку, від'ємне – у протилежному напрямку. При нульовому значенні коефіцієнта кореляція між дохідностями активів відсутня. Абсолютно позитивні кореляційні ряди змінюються паралельно один до одного, і об'єднання таких активів в один портфель не дає змоги скористатися можливостями диверсифікації для зниження ризику. При зміні кон'юнктури дохідності таких портфелів змінюватимуться в одному і тому ж напрямку. Абсолютно від'ємні кореляційні ряди змінюються в протилежному напрямку. А отже, об'єднання в портфель цінних паперів із кореляцією -1 або наближеною до неї дає змогу зменшити ризик портфеля порівняно з ризиком кожного окремого цінного папера.

Ризик портфеля, що складається з кількох цінних паперів, можна визначити за формулою

$$\sigma_r^2 = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n \theta_i \cdot \theta_j \cdot Cov_{ij}, \quad (1.4.3)$$

де σ_r^2 – ризик портфеля;

θ_i – питома вага i -го цінного папера в портфелі;

θ_j – питома вага j -го цінного папера в портфелі;

Cov_{ij} – коваріація дохідностей i -го і j -го цінних паперів.

Рекомендації щодо формування портфеля цінних паперів: чим менша кореляція дохідностей цінних паперів, що включаються в портфель, тим менший ризик портфеля, якщо в портфель об'єднати цінні папери з кореляцією -1 , то можна сформувати портфель без ризику, якщо в портфель об'єднати активи з кореляцією менше ніж $+1$, то його ризик зменшується при збереженні незмінного значення очікуваної дохідності.

3. Оцінка систематичного ризику. Основними компонентами оцінки ризику і дохідності при портфельному інвестуванні є: фактор β , який використовується як міра ризику вкладень у цінні папери; модель оцінки дохідності активів, що пов'язує оцінку ризику з рівнем очікуваної дохідності фінансових інструментів, використовуючи при цьому фактор β .

Фактор β , або коефіцієнт чутливості, є мірою недиверсифікованого ризику і свідчить про залежність між дохідністю цінного папера (портфеля) і дохідністю ринку. Під дохідністю ринку розуміють дохідність ринкового портфеля, за який, як правило, береться індекс із широкою базою. Бета-коефіцієнт свідчить про реакцію курсу конкретного цінного папера на загальні зміни ринку і відображає взаємозв'язок фактичної дохідності цінного папера і середньої дохідності ринку в цілому.

Коефіцієнт β розраховується як відношення диверсифікованого ризику цінного папера до ризику ринкового портфеля

$$\beta_i = \frac{Cov_{i,m}}{\sigma_m^2}, \quad (1.4.4)$$

де β_i - бета-коефіцієнт для i -го цінного папера;

$Cov_{i,m}$ - коваріація дохідності i -го цінного папера із дохідністю ринкового портфеля;

σ_m^2 - дисперсія (ризик) ринкового портфеля.

Фактор β визначає чутливість цінних паперів щодо змін на ринку в цілому, і графічно бета-коефіцієнту відповідає кут нахилу лінії дохідності цінного папера. Чим більш чутливий курс цінного папера до змін ринку, тим вищий фактор β для даного цінного папера, що дає змогу дійти висновку: чим вищий фактор β цінного папера, тим більш ризикований даний цінний папір і відповідно більш прибутковий.

Прийнято вважати, що для фондового ринку коефіцієнт β дорівнює 1, бо коваріація дохідності ринкового портфеля із самим собою є його дисперсія

$$\beta_m = \frac{\sigma_m^2}{\sigma_m^2} = 1. \quad (1.4.5)$$

Знаки "+" або "-" коефіцієнта β вказують відповідно на такі закономірності: "+" – дохідність цінних паперів змінюється у тому ж напрямку, що і ринкова дохідність; "-" - дохідності змінюються у протилежних напрямках. Більша частина цінних паперів має позитивний коефіцієнт β . Інтерпретацію деяких значень бета-коефіцієнтів цінних паперів можна подати у вигляді табл. 1.4.1.

Знаючи бету конкретного цінного папера або портфеля, можна оцінити, наскільки має змінитися його очікувана дохідність при зміні очікуваної дохідності

ринку. Наприклад, β цінного папера дорівнює +2. Це означає, що при збільшенні очікуваної дохідності ринкового портфеля на 1% дохідність цінного папера зросте на 2%, і навпаки, при зменшенні дохідності ринкового портфеля на 1% дохідність цінного папера зменшиться на 2%. Якщо на ринку очікується зниження дохідності на 10%, то за акціями з фактором $\beta = 0,5$ очікується зниження дохідності лише на 5%.

Таблиця 1.4.1

Значення β - коефіцієнтів цінних паперів (ЦП) і їх інтерпретація

Значення фактора β	Пояснення
$\beta=2$ ($\beta > 1$)	1. Рівень ризику ЦП високий 2. Дохідність змінюється у тому ж напрямку, що і ринкова дохідність 3. Курс ЦП удвічі більш чутливий до змін, ніж ринок
$\beta=1$	1. Рівень ризику ЦП середній 2. Дохідність змінюється в тому ж напрямку, що і ринкова дохідність 3. Курс ЦП так само чутливий до змін, як і ринок
$\beta=0,5$ ($\beta < 1$)	1. Рівень ризику ЦП низький 2. Дохідність змінюється в тому ж напрямку, що і ринкова дохідність. 3. Курс ЦП удвічі менш чутливий до змін, ніж ринок
$\beta=0$	1. ЦП безризиковий 2. Курс ЦП не реагує на зміни ринку
$\beta=-2$	1. Дохідність змінюється в протилежному напрямку від ринкової дохідності 2. Курс ЦП удвічі більш чутливий до змін, ніж ринок
$\beta=-1$	1. Дохідність змінюється в протилежному напрямку від ринкової 2. Курс ЦП так само чутливий до змін, як і ринок
$\beta=-0,5$	1. Дохідність змінюється у протилежному напрямку від ринкової 2. Курс ЦП удвічі менш чутливий до змін, ніж ринок

Бета портфеля цінних паперів являє собою зважене середнє значення β - коефіцієнтів, уключених до портфеля активів, і розраховується за формулою:

$$\beta_p = \sum_{i=1}^n \theta_i \cdot \beta_i, \quad (1.4.6)$$

β_i – бета i -го цінного папера;

θ_i – питома вага i -го цінного папера.

Цінні папери з від'ємною бетою є найважливішими інструментами для диверсифікації портфеля, бо в цьому разі можна побудувати портфель з "нульовою" бетою. Такий портфель не міститиме системного ризику, але може зберігати неринковий ризик.

4. Урахування систематичного і несистематичного ризику в управлінні портфелем цінних паперів комерційного банку

Лінія характеристики цінного папера графічно відтворює рівняння регресії

$$E(R_i)_t = \alpha_i + \beta_i R_{mt} + e_{it}, \quad (1.4.7)$$

де $E(R_i)_t$ - дохід за цінним папером i у період t ;

R_{mt} - дохід ринкового портфеля в період t ;
 α_i - параметр точки перетину лінії характеристики осі абсцис;
 β_i - параметр коефіцієнта нахилу лінії характеристики цінного папера;
 e_{it} - випадкові помилки.

Лінія характеристики цінного папера являє собою пряму лінію регресії доходу цінного папера (або портфеля) відносно доходу ринкового портфеля, який зазвичай виражається певним індексом. У рівнянні лінія характеристики α показує ступінь зміни ціни на акцію i у процентах щодо зміни ринкових цін m за певний період t . Показник α може бути як позитивним, так і негативним. Позитивне значення α показує зростання дохідності цінного папера відносно ринкового доходу. Негативне значення α показує зниження дохідності цінного папера відносно ринкового доходу. В умовах рівноваги цін α прагне до 0. Коефіцієнт α розраховується за формулою:

$$\alpha = \bar{R}_i - \beta_i * \bar{R}_m, \quad (1.4.8)$$

де \bar{R}_i - середня дохідність акцій компанії;

\bar{R}_m - середня дохідність акцій даного класу.

Відхилення від середньої квадратичної, що розташована вище лінії характеристики, називається помилкою регресії (e_{it}), показує несистематичний ризик за цінним папером (рис.6.2).

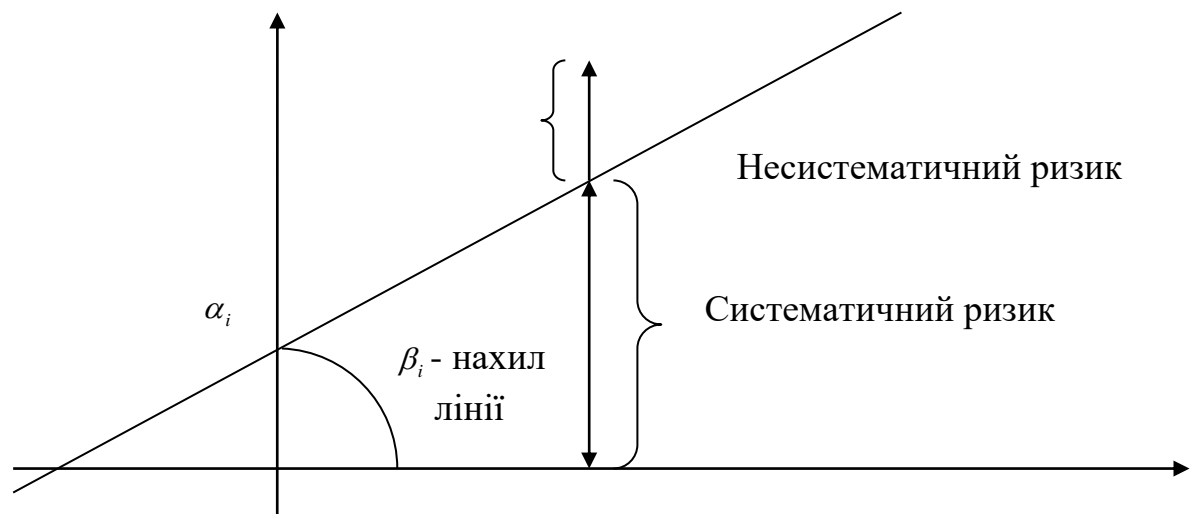

Рис. 1.4.1. Лінія характеристики цінного папера

Чим більше відхилення, тим вищий систематичний ризик за інших рівних умов. Чинник ризику цінного папера за постійної α_i

$$\sigma_i^2 = \beta_i^2 \sigma_m^2 + \sigma e_i^2, \quad (1.4.9)$$

де e_i^2 - загальний ризик;

$\beta_i^2 \sigma_m^2$ - ринковий ризик (систематичний);

σe_i^2 - специфічний ризик (несистематичний).

Коефіцієнт детермінації $R^2 = \rho^2$ показує, яка частка мінливості доходу за цінним папером визначається рухом ринкового індексу, тобто становить систематичний ризик. Комерційному банку доцільно формувати резерв на відшкодування можливих збитків від операцій з цінними паперами у розмірі R^2 від вартості цінних паперів.

Модель оцінки дохідності активів (*CAPM – Capital Asset Pricing Model*), використовуючи фактор β , пов'язує поняття ризику й дохідності. Ця модель використовується для прогнозування дохідності будь-якого цінного папера, що обертається на ринку. Як відомо, на основі прогнозованої дохідності і даних про очікувані доходи цінного папера можна розрахувати вартість цінного папера, тому модель *CAPM* часто називають моделлю ціноутворення на ринку фінансових активів. Наявні різні формулювання *CAPM* – у найпоширеніших термінах дохідності й у термінах вартісних оцінок.

Виходячи із цих припущень, рівняння моделі *CAPM*, що відображає норму прибутку на окремий вид цінних паперів, $E(r_i)$, можна подати так

$$E(r_i) = E(r_o) + \beta_i [E(r_m) + E(r_j)], \quad (1.4.10)$$

де $E(r_i)$ – очікувана дохідність i -го цінного паперу;

$E(r_o)$ – дохідність безризикових активів (наприклад, дохідність за векселями);

$E(r_m)$ – ринкова дохідність (наприклад, середня дохідність усіх або переважної більшості цінних паперів включається до фондового індексу);

β – фактор бета.

Двома основними ключовими компонентами теорії *CAPM* є лінія ринку капіталу (*Capital Market Line – CML*), що виражає залежність «ризик / дохідність» для ефективних портфельів, тобто портфельів, що включають як ризикові, так і безризикові цінні папери, і лінія ринку активу (*Security Market Line – SML*), що виражає залежність «ризик/дохідність» для окремих цінних паперів. Рівняння *CML* можна записати так

$$E(r_i) = E(r_j) + \frac{\sigma_i}{\sigma_m} [E(r_m) - r_f], \quad (1.4.11)$$

де $E(r_i)$ – очікувана дохідність i -го цінного папера;

r_f – ставка без ризику;

σ_i – ризик i -го портфеля, для якого визначається рівень очікуваної дохідності;

σ_m – ризик ринкового портфеля;

$E(r_m)$ – очікувана дохідність ринкового портфеля.

CML виражає співвідношення ризику і дохідності тільки для широко диверсифікованих портфельів, але не відповідає на запитання, яку очікувану дохідність мають менш диверсифіковані портфелі або цінні папери.

Тема 1.5: Аналіз кредитних операцій банку

Питання і завдання для самостійної роботи

1.4.1. Значення, інформаційне забезпечення і задачі аналізу кредитних операцій банку

1.4.2. Аналіз обсягів і вартості кредитних вкладень

1.4.3. Аналіз структури кредитного портфеля

1.4.4. Аналіз оборотності кредитів

1.4.5. Аналіз руху кредитів

1.4.6. Аналіз ризиків кредитного портфеля і формування резервів

Метою заняття є оволодіння методичними засадами аналізу кредитних операцій банку.

Після засвоєння матеріалу практичного заняття 1.4 здобувач повинен:

знати: склад і класифікацію кредитних операцій, принципи формування резервів на можливі втрати;

вміти: аналізувати структуру і оборотність кредитів, їх рух і ризики

В активних операціях банку найбільшу питому вагу становлять надані кредити, тому варто детальніше зупинитися на аналізі кредитного портфеля комерційного банку.

Кредитний портфель — це сукупність усіх позик, наданих банком із метою отримання доходу.

Аналізом кредитного портфеля передбачається:

- аналіз якості наданих кредитів;
- аналіз їх забезпечення;
- аналіз руху кредитів;
- аналіз очікуваних показників повернення боргу.

Аналіз кредитних вкладень проводиться за допомогою системи показників.

1. Середні залишки кредитних вкладень ($\bar{3}$) розраховуються за формулою середньої хронологічної

$$\bar{3} = \frac{1/23_1 + 3_2 + \dots + 3_{n-1} + 1/23_n}{n-1}, \quad (1.5.1)$$

де $3_i, i = \overline{1, n}$ - залишки кредитів на певну дату.

2. Оборот з видачі кредитів (дебетовий оборот) – O_k .

3. Оборот з погашення кредитів (кредитовий оборот) – O_d .

4. Середній розмір кредитів (\bar{K})

$$\bar{K} = \frac{\sum_{i=1}^n K_i \cdot t_i}{\sum_{i=1}^n t_i}, \quad (1.5.2)$$

де K_i - сума i -ого кредиту, $i = \overline{1, n}$;
 t_i - термін надання i -ого кредиту.

5. Середній термін використання кредитів (\bar{t})

$$\bar{t} = \frac{\sum_{i=1}^n K_i \cdot t_i}{\sum_{i=1}^n K_i}, \quad (1.5.3)$$

Цей показник характеризує середній «вік» кредитів.

6. Середня процентна ставка по кредитах (\bar{r})

$$\bar{r} = \frac{\sum_{i=1}^n r_i \cdot K_i \cdot t_i}{\sum_{i=1}^n t_i}, \quad (1.5.4)$$

де r_i – процентна ставка за i -им кредитом;
 або

$$\bar{r} = \frac{ПД}{Д}, \quad (1.5.5)$$

де $ПД$ – процентні доходи за кредитними вкладеннями.

У ході аналізу кредитних операцій можна обчислити показник загальної кредитної активності:

$$\text{Загальна кредитна активність} = \frac{\text{Усього наданих кредитів}}{\text{Сукупні активи}} \quad (1.5.6)$$

Позитивної оцінки заслуговує банк, де значення цього показника перевищує 0,55. Якщо воно нижче, слід терміново зайнятися проблемою управління активами, а саме: змінити їх структуру. Якщо зазначений показник перевищує 0,8, це означає, що у банку серйозні проблеми з ліквідністю.

Рівень оборотності кредитів вимірюється наступними показниками:

- тривалістю обороту кредиту;
- кількістю оборотів, що здійснює кредит за період.

Тривалість обороту короткострокового кредиту (t) визначається за наступними формулами

$$t = \bar{K} \div \frac{O_n}{Д} \quad \text{або} \quad t = \frac{\bar{K}}{m}, \quad (1.5.7)$$

де \bar{K} - середні залишки кредиту;
 O_n - оборот кредиту з погашення;
 $Д$ - число календарних днів за період;
 m - одноденний оборот з погашення.

Цей показник характеризує середнє число днів користування кредитом. Він є оберненою величиною обіговості позички: чим менша тривалість користування кредитом, тим менше позичок знадобиться банку для кредитування того самого обсягу виробництва.

Кількість оборотів кредиту (n) визначається відношенням обороту позички з погашення до середнього їх залишку

$$n = \frac{O}{\bar{K}}. \quad (1.5.8)$$

Економічний зміст цього показника полягає в тому, що він характеризує число оборотів, здійснених короткостроковим кредитом за визначений період.

Для характеристики зміни середньої тривалості користування короткостроковим кредитом застосовуються індекси: індекс змінного складу, індекс постійного складу та індекс структурних зрушень.

Індекс змінного складу показує зміну середньої тривалості користування кредитом у звітному році щодо базового і розраховується за формулами

$$I_t = \frac{\sum \bar{K}_1}{\sum m_1} \div \frac{\sum K_0}{\sum m_0} \quad \text{або} \quad I_t = \frac{\sum t_1 \cdot m_1}{\sum m_1} \div \frac{\sum t_0 \cdot m_0}{\sum m_0} \quad (1.5.9)$$

Індекс постійного складу показує як впливає на зміну середньої тривалості користуванням кредиту зміна тривалості користуванням кредиту окремих елементів сукупності

$$I_t = \frac{\sum t_1 \cdot m_1}{\sum m_1} \div \frac{\sum t_0 \cdot m_1}{\sum m_1} \quad (1.5.10)$$

Індекс структурних зрушень показує як впливає на зміну середньої тривалості користуванням кредиту зміна в структурі одноденного погашення кредиту

$$I_s = \frac{\sum t_0 \cdot m_1}{\sum m_1} \div \frac{\sum t_0 \cdot m_0}{\sum m_0} \quad (1.5.11)$$

Між вищезгаданими індексами існує наступна мультиплікативна залежність:

$$I_t = I_t \cdot I_s \quad (1.5.12)$$

Абсолютний приріст середніх залишків кредиту розраховують за формулою

$$\Delta \bar{K} = \sum \bar{K}_1 - \sum \bar{K}_0 \quad (1.5.13)$$

а) в тому числі за рахунок зміни середньої тривалості користування кредитом

$$\Delta \bar{K}_t = (\bar{t}_1 - \bar{t}_0) \sum m_1 \quad (1.5.14)$$

б) в тому числі за рахунок зміни одноденного погашення кредиту

$$\Delta \bar{K}_m = (\sum m_1 - \sum m_0) \cdot \bar{t}_0 \quad (1.5.15)$$

$$\Delta \bar{K} = \Delta \bar{K}_t + \Delta \bar{K}_m \quad (1.5.16)$$

Абсолютний приріст середньої тривалості користування кредитом розраховується за наступною формулою

$$\Delta \bar{t} = \bar{t}_1 - \bar{t}_0 \quad (1.5.17)$$

а) в тому числі за рахунок індивідуальних значень тривалості користування кредитом окремими підприємствами

$$\Delta \bar{t}_t = \sum t_1 \cdot d_{m_1} - \sum t_0 \cdot d_{m_0}, \quad (1.5.18)$$

б) за рахунок структурних зрушень в одноденному обороті з погашення

$$\Delta \bar{t}_s = \sum t_0 \cdot d_{m_1} - \sum t_0 \cdot d_{m_0} \quad (1.5.19)$$

де d_{m_0} , d_{m_1} - структура одноденного обороту з погашення кредитів відповідно в базисному та звітному роках.

Аналогічно будується індексна система для середньої кількості оборотів кредиту, де у якості ваг до кількості оборотів (n) буде використовуватися показник середніх залишків кредиту (\bar{K}).

Аналіз руху кредитів здійснюється методом балансового рівняння.

В основу аналізу руху кредитів покладено балансову модель, яка визначає взаємозалежність між показниками

$$Z_{поч} + H = П + Z_{кін} \quad (1.5.20)$$

$Z_{поч}$, $Z_{кін}$ - залишки кредитних вкладень відповідно на початок і кінець балансового періоду, грн.;

H - сума наданих за період кредитів, грн.;

$П$ - сума погашених за період кредитів, грн.

Згідно з цією моделлю будь-який показник можна визначити за допомогою інших. Найчастіше аналітика цікавлять причини зміни залишків кредитних вкладень, напрямки руху грошових потоків, що призвели до відповідних змін залишків кредитів. Щоб відповісти на це питання, балансову модель необхідно перетворити таким чином

$$Z_{кін} = Z_{поч} + H - П \quad (1.5.21)$$

З наведеного рівняння видно, що залишки кредитів на кінець періоду перебувають під прямим впливом залишків на початок періоду та суми надання кредитів і під зворотнім впливом суми погашення. Це свідчить про те, що збільшення залишків на початок періоду і суми наданих за період кредитів призводить до збільшення на цю ж суму залишків на кінець періоду, а збільшення суми погашення призводить до зниження на відповідну суму залишків на кінець періоду.

Виходячи з цього можна визначити вплив елементів кредитного балансу на зміну залишків кредитних вкладень у звітному періоді

$$\Delta Z_{кін} = \Delta Z_{поч} + \Delta H - \Delta П, \quad (1.5.22)$$

де $\Delta Z_{поч}$, $\Delta Z_{кін}$ - абсолютна зміна залишків кредитів відповідно на кінець і початок звітного періоду порівняно з балансовим періодом, грн.;

ΔH - абсолютна зміна суми наданих у звітному періоді кредитів порівняно з базисним періодом, грн.;

$\Delta П$ - абсолютна зміна суми погашених у звітному періоді кредитів порівняно з базисним періодом, грн. Аналіз активів банку

На підставі кредитного балансу можна обчислити:

- рівень надання (видачі) кредитів;
- рівень погашення (повернення) кредитів;
- співвідношення оборотів з надання та погашення кредитів;
- оборотність кредитних вкладень.

Рівень надання кредитів ($P_{надання}$) характеризує питому вагу наданих кредитів у сумі залишків кредитних вкладень на початок періоду та наданих протягом періоду кредитів і обчислюються за формулою

$$P_{надання} = \frac{H}{Z_{поч} + H} \quad (1.5.23)$$

Рівень погашення кредитів ($P_{погаш}$) визначається відношенням суми погашених кредитів до суми залишків кредитних вкладень на початок періоду та наданих протягом року кредитів

$$P_{погаш} = \frac{\Pi}{Z_{поч} + H} \quad (1.5.24)$$

Співвідношення оборотів з надання та погашення кредитів (e) обчислюється за формулою

$$e = \frac{H}{\Pi} \quad (1.5.25)$$

Контрольні запитання

1. Надайте визначення кредитного портфеля банку.
2. Які джерела нормативно-правової інформації аналізу кредитних операцій банку існують?
3. Перелічіть основні форми звітної статистичної інформації.
4. Які показники характеризують обсяг і вартість кредитних вкладень?
5. Перелічіть ознаки структуризації кредитного портфелю.
6. Які показники характеризують рівень оборотності кредитів?
7. За допомогою якого балансового рівня проводиться аналіз руху кредитів?
8. Який метод покладено в основу аналізу кредитоспроможності позичальника?
9. Скільки класів позичальника існує?
10. За якими ознаками проводиться класифікація кредитів за ступенем ризику?
11. Як ви розумієте термін «чистий кредитний ризик»?
12. Які предмети застави беруться до розрахунку резерву під кредитні ризику?
13. Від яких чинників залежить коефіцієнт резервування за кредитними операціями?

Тема 1.6: Аналіз послуг банку

Питання і завдання для самостійної роботи

- 1.6.1. Аналіз трастових послуг
- 1.6.2. Аналіз депозитарних послуг
- 1.6.3. Аналіз операцій з банківськими металами
- 1.6.4. Аналіз операцій з надання в оренду індивідуальних банківських сейфів
- 1.6.5. Послуги банку з обслуговування вексельного обороту

Методичні рекомендації

Трастові (довірчі) послуги комерційних банків — це довірчі послуги з управління і розпорядження коштами клієнтів банку, їхніми цінними паперами та іншими активами. Надаючи трастові послуги, банк проводить операції з майном клієнта (довірителя) і стає повноважним посередником між ринком і клієнтом, приймаючи інвестиційні й управлінські рішення в інтересах свого клієнта і розподіляючи у разі необхідності кошти для забезпечення зобов'язань клієнта.

У трастових операціях беруть участь декілька сторін:

- довірена особа (траст) - суб'єкт, що здійснює управління майном за дорученням на користь довірителя;
- довіритель - юридична або фізична особа, яка передає право управління своїм майном довірчій особі;
- бенефіціар - особа, на користь якої надаються довірчі послуги. Це може бути як сам довіритель, так і третя особа.

Зміст договору про трастове обслуговування може мати багато варіантів, наприклад, розпорядження майном за заповітом, агентські послуги, обслуговування та зберігання коштів тощо.

Види трастових послуг в залежності від характеру розпорядження майном класифікуються таким чином:

- активні операції - власність на майно, що знаходиться в довірчому управлінні, може відчужуватись шляхом продажу, надання застави без згоди довірителя;
- пасивні операції - коли майно, передане в довірче управління, не може використовуватись без згоди довірителя.

Можна виділити два напрями надання трастових послуг:

- на користь фізичних осіб (розпорядження спадком; управління персональними трастами; опікунство на збереження майна; агентські функції);
- на користь юридичних осіб.

Зараз досить поширеним є управління майном на користь пенсійних фондів, страхових компаній.

До розпорядження спадком належать операції з отримання рішень суду, збору та забезпечення зберігання спадку, сплати адміністративних витрат по розрахунках з кредиторами, сплати податків, розподілу майна.

Управління персональними трастами (майном, що було передано банку для управління) передбачає: розміщення коштів; депозитні операції; отримання доходів; виплату доходу клієнтові; облікові операції; фінансовий аналіз.

У бухгалтерському обліку банків трастові операції враховуються на відповідних балансових і позабалансових рахунках. На балансових рахунках відображаються обсяги отриманих коштів за трастовими операціями. Рахунок 4-го порядку 2601 - «Поточні рахунки банку-управителя з довірчого управління» (облік коштів, що залучені банком за договорами довірчого управління, та розрахунки за операціями довірчого управління).

На позабалансових рахунках трастові операції враховуються за рахунками груп рахунків:

978 «Активні рахунки довірчого управління»;

979 «Пасивні рахунки довірчого управління».

Аналіз обсягів, структури трастових послуг комерційного банку проводять за такими ознаками (табл. 9.5):

- суб'єкти (юридичні і фізичні особи);
- активні і пасивні рахунки;
- активи, що перебувають у довірчому управлінні (кошти, безготівкові засоби, цінні папери, банківські метали, інші активи).

Агентські послуги дещо відрізняються від трастових тим, що клієнт не втрачає повноважень власника, а лише доручає банку проведення операцій від свого імені. Агентські послуги включають: страхування майна, інвестиційні та комерційні операції за дорученням власника, сплата рахунків, податків та інші. Підприємствам комерційні банки надають такі види агентських послуг: розпорядження активами, агентські операції, ліквідація підприємств тощо.

Депозитарні (кастодіальні) послуги надаються банками, які мають можливість вести депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, що виконують за дорученням клієнтів функцію зберігача цінних паперів і надають можливість клієнтам банку реалізувати їхнє право за цінними паперами. Дані операції надаються як юридичним, так і фізичним особам на підставі договорів про відкриття та обслуговування рахунків у цінних паперах.

До переліку депозитарних відносять такі послуги:

- відкриття рахунка для обліку цінних паперів клієнта, депонованих у зберігача цінних паперів;
- відповідальне зберігання цінних паперів;
- знерухомлення документарних цінних паперів клієнта з метою їх подальшого обігу в електронному вигляді;
- надання власникам цінних паперів виписок після кожної проведеної операції і надання звітів про оборот цінних паперів;
- матеріалізація цінних паперів з метою їх подальшого обліку в реєстрі реєстроутримувача;
- обтяження цінних паперів зобов'язаннями;
- облік переходу права власності на цінні папери за розпорядженням клієнта;

- повідомлення клієнтові про всі корпоративні дії емітента, цінні папери якого обліковуються на рахунку клієнта, повідомлення клієнтові будь-якої інформації, отриманої від емітента чи реєстратора;
- участь у зборах акціонерів за дорученням клієнта;
- одержання прибутку за цінними паперами, що зберігаються в зберігача, з подальшим переказуванням за дорученням клієнта на його рахунки, чи виплатою готівки в касі для фізичних осіб;
- надання цінних паперів проти платежу.

Аналіз ефективності операцій проводиться на основі прямих прибутків, отриманих за даними операціями. Обсяг прибутків (Π_{on}), одержуваних банком за депозитарними послугами, можна описати функцією:

$$\Pi_{on} = f(N, T, Q), \quad (1.6.1)$$

де N - сумарна номінальна вартість цінних паперів, які перебувають на зберіганні;

T – тарифи на послуги;

Q – якість надання послуг.

Аналізуючи ефективність надання депозитарних послуг, варто приділити особливу увагу конкурентоспроможності тарифів банку на ці послуги. Плата за надання депозитарних послуг може встановлюватися у вигляді:

- відсотків, що сплачуються від сумарної номінальної вартості цінних паперів, які перебувають на зберіганні;
- фіксованої суми, що сплачується за проведення кожної операції (відкриття рахунка в цінних паперах, зміна реквізитів депонента тощо);
- абонентської плати, що сплачується, як правило, один раз на місяць за наявності рахунка в цінних паперах, незалежно від сумарної номінальної вартості цінних паперів, що перебувають на зберіганні.

Автоматизований облік цінних паперів здійснюється за допомогою програмного забезпечення «Зберігач», яке виконує такі функції:

- автоматизоване ведення системи рахунків у цінних паперах клієнтів зберігача;
- автоматизоване виконання депозитарних операцій.

Аналіз надання депозитарних послуг проводять за двома групами:

- послуги, обсяг надання яких визначається за їх кількістю;
- послуги, обсяг надання яких визначається в грошових одиницях.

Надання комерційними банками клієнтам можливості придбання банківських металів дає змогу клієнтам надійно захистити власні кошти від інфляційних процесів.

До банківських металів відносять: золото, срібло, платину, паладій.

Інформацію про обсяги проведення операцій з банківськими металами можна одержати із балансу банку. Банківські метали, що перебувають у сховищі банку, обліковуються на групі рахунків 3-го порядку 110 «Банківські метали». Депозитні операції з банківськими металами обліковуються за рахунками депозитів у порядку, встановленому для обліку іноземної валюти.

Комерційні банки можуть запропонувати такі операції з банківськими металами:

1. Купівля та продаж банківських металів, які пропонуються до продажу та купуються банками мірними злитками вагою 1 - 100 грамів і більше.

2. Відкриття та обслуговування поточних рахунків у банківських металах. Банки можуть відкривати поточні рахунки в банківських металах та вести облік (зарахування, зберігання і списання) банківських металів, що дає змогу власникові рахунку зберігати належні йому банківські метали з можливістю одержання в потрібний момент.

3. Відкриття депозитних металевих рахунків. Банки можуть приймати банківські метали на депозитні металеві рахунки. Розміщення на депозит банківського металу дає змогу отримувати прибуток за рахунок нарахування відсотків у тому самому банківському металі.

4. Розмін банківських злитків.

5. Конвертацію одного банківського металу в інший.

6. Кредитування банківськими металами виробників, що використовують їх у виробничому процесі.

Основні переваги операцій із золотом для клієнтів:

- вкладення коштів у банківські метали це надійний засіб захисту від інфляції;

- анонімність при придбанні банківських металів;

- золото має найвищу пробу 999,9;

- купуючи банківські метали, на відміну від ювелірних виробів, сплачується лише вартість металу і при цьому відсутній податок на додану вартість;

- можливість отримати прибуток при зростанні ціни на світовому ринку;

- банківські золоті зливки займають мало місця і зручні при транспортуванні.

Золоті зливки та монети також можуть виступати оригінальним нестандартним подарунком.

Банком можуть установлюватися тарифи на проведення таких операцій із банківськими металами:

- відкриття закриття рахунка;

- зарахування на рахунок (прийом)/списання з рахунка (видача) банківських металів;

- переказ на інші рахунки;

- видача виписок, довідок про рух банківських металів за рахунком.

Ефективність проведення операцій із банківськими металами залежить від таких факторів:

- рівень тарифів;

- обсяг реалізованих послуг з купівлі-продажу банківських металів,

- одержання процентних прибутків від надання банківських металів у кредит;

- доходи від інших операцій із банківськими металами.

Використання індивідуальних сейфів проводиться на підставі договору, що укладається між клієнтом і банком, у якому обумовлюються розміри орендованого сейфу, плата за оренду, термін дії договору.

Використання індивідуальних банківських сейфів є надійним, зручним і безпечним засобом збереження таких цінностей, як:

- цінні папери;
- банківські метали;
- грошові заощадження;
- конфіденційні документи;
- антикваріат;
- ювелірні прикраси й інші дорогоцінності;
- інші предмети, що є цінністю і відповідають розмірам сейфа.

Індивідуальні банківські сейфи, як правило, розміщені в спеціально обладнаних приміщеннях на території банку, що відповідають вимогам грошових сховищ банку. Банк несе матеріальну відповідальність за зберігання індивідуального сейфа.

Індивідуальні сейфи надаються юридичним та фізичним особам, в тому числі нерезидентам та особам без громадянства на умовах передбачених договором, який укладається між наймачем та банком. Строк дії договору визначається у кожному конкретному випадку за погодженням сторін.

Аналіз надання послуг з оренди індивідуальних банківських сейфів полягає в аналізі ефективності надання цієї послуги, що виражається обсягом одержуваних прибутків банком, динаміку яких можна відстежити за відповідними рахунками доходів банку.

Крім орендної плати наймач вносить заставну плату вартості ключів, замка та його заміни (400 гривень), яка повертається повністю після закінчення дії договору та здачі ключів в належному стані.

Наймач може надати право користування сейфом іншій особі на підставі довіреності, оформленої в порядку, передбаченому чинним законодавством, а для юридичної особи - на основі довіреності підписаної керівником підприємства і скріпленої відбитком печатки.

Аналіз окремих нетрадиційних послуг дає можливість здійснювати також узагальнюючий їх аналіз на предмет розкриття місця і ролі кожного їх виду в системі цих послуг.

Законодавством України передбачені такі *види операцій з векселями*:

- кредитні (врахування, надання кредитів під заставу векселів);
- гарантійні (авалювання, надання гарантій щодо оплати векселів);
- придбання векселів в портфель банку "на продаж", "до погашення", торговий портфель;
- комісійні операції (доміциляція, інкасування, зберігання, купівля-продаж векселів, виконання функцій розрахункової палати з пред'явлення векселів до платежу тощо);
- розрахункові операції з векселями.

Авалювання векселів - прийняття банком зобов'язання оплатити вексель повністю або частково за одну із зобов'язаних за векселем осіб у разі неоплати векселя платником у строк або, якщо немає змоги одержати платіж за векселем у строк.

Банк здійснює авалювання векселів:

- виданих на суму податку на додану вартість;

- що підтверджують зобов'язання із сплати суми акцизного збору і видаються суб'єктами підприємницької діяльності у разі отримання спирту етилового неденатурованого, призначеного для переробки на іншу підакцизну продукцію;

- виданих для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги.

Аваль може бути наданий на частину суми векселя.

Аваль може бути наданий в будь-який час: при складанні, видаванні та на будь-якому наступному етапі обігу векселя.

Клієнт, який бажає пред'явити податкові векселі до авалювання, подає до банку відповідну заяву. До заяви додаються:

- оригінали векселів, які пропонуються до авалювання;
- акти прийому - передачі векселів;
- реєстри векселів.

Особа, яка має намір пред'явити до авалювання товарні векселі, подає до банку також документи, які підтверджують, що вексель отриманий в оплату за поставлену продукцію, виконані роботи, надані послуги (договори та товарно-транспортні документи, інші матеріали) та інші (на вимогу банку).

Авалювання векселів банк здійснює на підставі укладеного з позичальником договору про авалювання. Договір може укладатися на певний термін (генеральна угода про авалювання) та/або авалювання визначених векселів (окремий договір про авалювання).

Прибутковість операцій з векселями при авалюванні

$$K = S \left(1 + \frac{\partial^2 i}{100n} \right) \left(\frac{\partial^1 j}{100n} + v + g \right) + p, \quad (1.6.2)$$

де K – сума винагороди банку за надання кредиту авалю;

S – номінальна сума векселя;

i – процентна ставка, по якій нараховуються відсотки на номінальну суму векселя;

j – процентна ставка, по якій нараховуються відсотки за кредит авалю;

v – процентна ставка, по якій нараховується комісія;

g – процентна ставка, по якій нараховується дамно;

p – сума порто

n – кількість днів року

∂^2 - кількість днів від дня, від якого нараховуються відсотки на номінальну суму векселя, до дня платежу по векселю;

∂^1 - кількість днів від дня обліку до дня платежу по векселю.

Авалювання векселів на суму податку на додану вартість (ПДВ) під час ввезення товарів на митну територію України дає можливість одержати відстрочку платежу в ДПА під час розмитнення товарів, а також погасити вексель шляхом заліку з ДПА за наявності переплати ПДВ (у тому числі за експортними операціями).

Авалювання векселів на суму акцизного збору дозволяє платникам акцизного збору відстрочити його сплату або, в передбачених законодавством випадках, зменшити суму сплачуваного акцизного збору.

Послуга банку щодо авалювання векселів на суму ввізного або вивізнього (експортного) мита, податків та зборів, що сплачуються при ввезенні на митну територію України або вивезенні за межі митної території України давальницької сировини, значно спростить процес розмитнення товарів. Ця послуга знадобиться також при ввезенні відповідно до режиму переробки на митній території України товарів з метою ремонту, у тому числі гарантійного.

Авалювання товарних векселів філії банку здійснюють на підставі отриманих повноважень. Авалюванню підлягають векселі, які видані для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги.

Оскільки операція авалювання є гарантійною операцією, клієнтом надається пакет документів, аналогічний як при наданні кредиту. Крім того, для отримання авалю на векселях клієнти банку надають заяву та підтвердження товарності векселів.

Авалювання векселів банк здійснює на підставі укладеного з позичальником договору про авалювання.

Доміциляція векселя - це призначення за векселем особливого місця платежу (доміциля), відмінного від місцезнаходження особи, яка зазначена як платник за векселем, шляхом проставлення доміциляційної формули.

При складанні векселя векседавець може зазначити не тільки особливе місце платежу, але й особу, яка оплатить вексель у місці доміциляції (доміциліата). Якщо така особа не зазначена, то це означає, що її може визначити трасат (платник) при акцепті. Якщо він цього не зробить, то вважається, що акцептант сам виконає платіж у місці доміциляції.

У разі, якщо платник визначив для оплати векселя місце платежу (населений пункт), відмінне від свого місцезнаходження, вексель вважається доміцильованим, а особа, що має здійснити платіж - доміциліатом.

У разі, якщо місцезнаходження платника і місце платежу співпадає, вексель вважається недоміцильованим, а особа, що має здійснити платіж - особливим платником.

Оплата векселів, в яких банк виступає особливим платником (доміциліатом) - це здійснення банком за дорученням довірителя - платника за векселем (доміциліанта) операцій з векселями на підставі одержаних від довірителя інструкцій, тобто:

- приймання векселів до платежу від векселедержателя;
- здійснення платежу за векселями;
- передавання векселів платнику після повної оплати векселя.

Банк може бути призначений особливим платником (доміциліатом) як за простими, так і за переказними векселями.

Якщо особливий платник (доміциліат) не вказаний векседавцем, він може бути вказаний платником при акцепті. Але місце платежу (населений пункт) платник змінити не може. Зміна місця платежу при акцепті рівнозначна відмові в акцепті. Якщо вексель підлягає оплаті за місцем проживання платника, він може при акцепті вказати іншу адресу в тому ж місці (населеному пункті).

Банк може за дорученням довірителя приймати векселі до платежу і здійснювати їх оплату за рахунок коштів довірителя. Довірителем може

бути векселедавець, акцептант векселя, або платник по переказному векселю.

Банк при цьому стає особливим платником (доміциліатом) та оплачує вексель тільки в тому випадку, коли довіритель вніс йому заздалегідь вексельну суму.

Операції по доміциляції векселів здійснюються на основі договору між довірителем і банком.

При здійсненні операції банк відповідає тільки за належне виконання вказівок довірителя, обумовлених в договорі.

Інкасування векселів разом із супровідними комерційними документами (рахунками, транспортними документами, товаророзпорядчими документами або іншими подібними документами) полягає у здійсненні банком за дорученням векселедержателя, операцій з векселями і супровідними комерційними документами (якщо такі є) на підставі одержаних від комітента інструкцій з метою:

- одержання платежу та/або акцепту за векселями;
- передавання векселів і комерційних документів проти платежу та/або акцепту;
- передавання векселів і комерційних документів на інших умовах.

При здійсненні інкасування векселів банк відповідає лише за своєчасність, правильність вчинення дій та точність виконання доручення клієнта.

Банк не відповідає за неплатоспроможність, недбалість, неправомірну поведінку, помилку або невиконання іншого банку чи платника, або ж нотаріуса при протесті, а також за затримку, втрату або знищення документів під час їх пересилання або під час їх знаходження у володінні інших осіб.

Операція інкасування векселів здійснюється на підставі укладеного між векселедержателем та банком договору про інкасування. Договір повинен містити повні і точні інструкції векселедержателя банку щодо проведення операцій. Банк діє тільки відповідно до інструкцій, наданих йому векселедержателем, та чинного законодавства.

Якщо дорученням на інкасування не встановлено інше, банк-ремітент має право сам здійснити всі дії, пов'язані з інкасуванням, або залучити до їх виконання інший банк (банки).

Зберігання векселів - це здійснення банком за дорученням, від імені та за рахунок векселедержателя операцій з векселями відповідно до одержаних від нього інструкцій, а саме: схов, передавання оригіналу векселя законному векселедержателю копії векселя, передавання примірника переказного векселя, що призначався для акцепту, законному векселедержателю іншого примірника векселя та передавання оригіналів, примірників і копій векселів іншій особі за умов, зазначених векселедержателем.

Зберігання векселів здійснюється за двома видами: відкрите та закрите:

- відкрите зберігання здійснюється шляхом подання в банк супровідного доручення на зберігання з точними і повними інструкціями щодо дій банку з векселями;
- закрите зберігання здійснюється шляхом надання векселедержателю депозитного сейфу у сховищі банку без будь-яких інструкцій щодо дій банку з векселями. Закрите зберігання здійснюється на підставі договору про зберігання

(схов) векселів. Договір може укладатися на певний строк, без зазначення строку або до запитання та/або про зберігання визначених векселів. Він може містити умови про майнову відповідальність банку.

Векселі, що передаються банку на відкрите зберігання, повинні мати супровідне доручення на відкрите зберігання векселів, у якому мають міститися точні та повні інструкції векселедержателя. Банк діє тільки згідно з такими дорученнями.

Доручення на відкрите зберігання векселя має містити реєстр векселів, що передаються. Для забезпечення відкритого зберігання векселів достатньо лише реєстру векселів, переданих у банк на відкрите зберігання.

Відкрите зберігання векселів банк здійснює згідно з укладеним з векселедержателем договором про відкрите зберігання (схов) векселів.

Банк має право укласти договір щодо:

- приймання векселів на зберігання (схов) для повернення векселедержателю на його першу вимогу незалежно від строку зберігання (схову);
- приймання оригіналів векселів на зберігання (схов) для їх передавання законному векселедержателю копій векселя;
- приймання векселів на зберігання (схов) для їх передавання зазначеним у дорученнях на зберігання векселів особам на визначених дорученнями умовах;
- учинення інших дій з векселями відповідно до інструкцій, викладених у дорученнях на відкрите зберігання векселів (контроль за строками платежу за векселями, передавання векселів у заставу на користь третіх сторін, приймання векселів у заставу на користь векселедержателя, виконання всіх інших дій, пов'язаних з відкритим зберіганням векселів та захистом прав векселедержателя).

Контрольні запитання

1. Як розраховуються відносними показники прибутковості операцій з банківськими платіжними картками?
2. За якими ознаками проводять аналіз обсягів, структури трастових послуг комерційного банку?
3. Якою функцією описується обсяг прибутків, одержуваних банком за депозитарними послугами?
4. Які операції здійснюють банки з банківськими металами?
5. Від яких факторів залежить ефективність проведення операцій із банківськими металами?
6. Які фактори впливають на вартість оренди індивідуальних депозитних сейфів?
7. Як розраховується прибутковість операцій з векселями при авалюванні?

МОДУЛЬ №2 « АНАЛІЗ УЗАГАЛЬНЮЮЧИХ ПОКАЗНИКІВ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

Тема 2.1: Аналіз доходів і витрат банку

Питання і завдання для самостійної роботи

2.1.1. Значення, задачі, інформаційне забезпечення аналізу доходів і витрат банку

2.1.2. Аналіз доходів банку

2.1.3. Аналіз витрат банку

Методичні рекомендації

Основна функція банку — залучати кошти (це в основному власний капітал і депозити) й інвестувати їх у продуктивні активи задля отримання процентного доходу. Крім того, банк надає платні фінансові послуги, формуючи таким чином дохід від них та від комісійних. Щоб такий дохід отримати, банк має інвестувати кошти у системи забезпечення цієї діяльності, а також у персонал. Керувати банком повинні фахівці, які зможуть оптимізувати витрати.

Доходи і витрати визнаються за таких умов:

- а) визнання реальної заборгованості за активами та зобов'язаннями банку;
- б) фінансовий результат операції, пов'язаної з наданням (отриманням) послуг, може бути точно визначений.

Доходи і витрати, що виникають у результаті операцій, визначаються договором між її учасниками або іншими документами, оформленими згідно з вимогами чинного законодавства України.

Доходи і витрати визнаються за кожним видом діяльності (операційної, інвестиційної, фінансової) банку. Критерії визнання доходу і витрат застосовуються окремо до кожної операції банку.

Кожний вид доходу і витрат відображається в бухгалтерському обліку окремо.

У результаті операційної діяльності в банку виникають такі доходи і витрати:

- процентні доходи і витрати;
- комісійні доходи і витрати;
- прибутки (збитки) від торговельних операцій;
- дохід у вигляді дивідендів;
- витрати на формування спеціальних резервів банку;
- доходи від повернення раніше списаних активів;
- інші операційні доходи і витрати;
- загальні адміністративні витрати;
- податок на прибуток;
- непередбачені доходи і витрати.

За результатами інвестиційної діяльності банк визнає:

- доходи (витрати) за операціями із збільшення (зменшення);
- інвестицій в асоційовані компанії;

- доходи (витрати) за операціями із збільшення (зменшення);
- інвестицій у дочірні установи;
- доходи (витрати) від реалізації (придбання) основних засобів та нематеріальних активів тощо.

За результатами операцій, пов'язаних із фінансовою діяльністю, банк визнає:

- доходи (витрати) за операціями з цінними паперами власного боргу;
- доходи (витрати) за субординованим боргом;
- дивіденди, що сплачені протягом звітного періоду;
- доходи, які виникають у результаті випуску інструментів власного капіталу тощо.

Завдання аналізу доходів і витрат банківського сектору полягають у зіставленні доходів, витрат і фінансового результату діяльності; у з'ясуванні факторів, які сприяють зростанню чи скороченню доходів і витрат; виявленні резервів.

Аналіз доходів — це:

- загальна їх оцінка;
- оцінка структури доходів;
- оцінка впливу на доходи різних факторів.

Аналіз витрат банківського сектору полягає у:

- загальній оцінці їх рівня;
- порівняльному аналізі структури витрат;
- загальній оцінці запитання і завдання для самостійної роботи ваних і фактичних витрат;
- аналізі тенденцій, які склалися стосовно їх скорочення чи зростання;
- проведенні розрахунків, що дають змогу визначати вплив окремих факторів на рівень витрат.

Для цілей *управлінського обліку доходів і витрат* банку необхідно:

- скласти перелік усіх доходів і витрат за видами й місцем виникнення;
- класифікувати витрати за місцем виникнення і характером віднесення на витрати;
- визначити джерела первинної інформації, порядок її упорядкування та опрацювання;
- деталізувати питання і завдання для самостійної роботи рахунків з обліку доходів і витрат відповідно до об'єкта обліку;
- визначити ступінь припустимої точності розподілу прибутків і витрат, виділити витрати, які не підлягають розподілу, встановити бази та критерії розподілу окремих видів доходів і витрат.

Необхідні для управлінського обліку дані збираються в модулях, які накопичують інформацію стосовно доходів і витрат банку.

Доходи — це збільшення економічних вигод протягом звітного періоду завдяки припливу чи зростанню активів або зменшенню зобов'язань, які примножують капітал і не є внесками акціонерів.

Доходи поділяються на банківські та небанківські.

До *банківських* належать доходи, безпосередньо пов'язані з діяльністю банку, а саме:

- процентні;
- комісійні — за всіма послугами, наданими контрагентам;
- торговельні прибутки (збитки);
- інші банківські операційні доходи.

Процентні доходи і витрати — операційні доходи і витрати, отримані (сплачені) банком за використання грошових коштів, їх еквівалентів або сум, що заборговані банку (залучені банком), суми яких обчислюються пропорційно часу із застосуванням ефективної ставки відсотка. До них належать:

- доходи (витрати) за операціями з коштами, розміщеними в інших банках (залученими від інших банків);
- доходи (витрати) за кредитами та депозитами, наданими (отриманими) юридичним та фізичним особам, та за іншими фінансовими інструментами, у тому числі за цінними паперами;
- доходи у вигляді амортизації дисконту (премії).

Комісійні доходи і витрати — операційні доходи і витрати за наданими (отриманими) послугами, сума яких обчислюється пропорційно сумі активу або зобов'язання чи є фіксованою.

Прибутки (збитки) від торговельних операцій — результат (прибуток чи збиток) від операцій з купівлі-продажу різних фінансових інструментів. У тому числі за операціями з цінними паперами, за операціями з іноземною валютою та банківськими металами банк визнає прибутки та збитки (табл. 10.2):

- від реалізації фінансових інвестицій;
- від змін в оцінці (переоцінці) інвестицій до справедливої вартості;
- від результату переоцінки активів і зобов'язань в іноземній валюті та банківських металах у разі зміни офіційного курсу гривні до іноземних валют (банківських металів).

Дохід у вигляді дивідендів — дохід, який виникає в результаті використання банком цінних паперів з нефіксованим прибутком.

Інші операційні доходи і витрати — доходи і витрати від операцій, що не пов'язані з інвестиційною та фінансовою діяльністю, а також ті, що не включені у вищезазначені групи операційних доходів і витрат, зокрема:

- доходи (витрати) від оперативного лізингу (оренди);
- витрати за послуги аудиту;
- витрати на інкасацію;
- неустойки (штрафи, пені), що отримані (сплачені) за банківськими операціями, інше.

Небанківськими вважаються доходи, які не стосуються основної діяльності банку, але забезпечують її здійснення (доходи від продажу основних засобів, нематеріальних активів та від фінансових інвестицій; надходження за аудиторськими послугами, від орендних операцій тощо).

Структурний аналіз доходів банку провадять задля визначення питомої ваги кожного виду доходу і тенденцій його зміни. Завдання структурного аналізу:

- виявлення основного фактора дохідності банку;
- дослідження цільового ринку банківських послуг, які відповідають основному фактору дохідності, і вивчення можливостей збереження цього джерела доходу в майбутньому;

- визначення ступеня стабільності доходу.

На основі аналізу структури доходів можна *зробити ряд висновків*.

Так, збільшення питомої ваги комісійних доходів свідчить, що банк має проблеми з отриманням основного процентного доходу і його керівництво, вірогідно, намагається примножити надходження від платних послуг і комісійних, надаючи клієнтам нетрадиційні послуги.

Зростання непроцентних доходів сприяє приросту доходів банку без збільшення балансу. Проте, як правило, платні послуги трудомісткі і вимагають належної кваліфікації персоналу, тому зростатимуть операційні витрати. Відтак цілком можливо, що банк, рівень доходів якого від платних послуг вищий від середнього, більше витратить на заробітну плату. Швидке зростання доходів від платних послуг може свідчити про те, що банк веде ризикову діяльність, якої уникають інші банки (надання гарантій, валютний арбітраж тощо).

Витрати — це зменшення економічної вигоди у звітному періоді, викликане відпливом чи використанням активів або появою заборгованості, що спричиняється до зменшення власного капіталу і не є наслідком розподілення між акціонерами. Витрати — це або збільшення суми зобов'язань без відповідного зростання суми активів, або зменшення суми активів без відповідного зниження суми зобов'язань.

Якщо доходи збільшують суму капіталу, то витрати її зменшують.

До витрат банку належать:

- процентні витрати;
- комісійні витрати;

інші банківські операційні витрати (за операціями з філіями, на оперативний лізинг, штрафи, пеня, сплачена за банківськими операціями);

- інші небанківські операційні витрати, у тому числі на утримання персоналу (заробітна плата), сплату податків (крім податку на прибуток), утримання основних засобів та нематеріальних активів, на інші експлуатаційні та господарські потреби;

- інші небанківські операційні витрати (негативний результат від продажу основних засобів; штрафи, пеня, сплачена за господарськими операціями);

- відрахування у резерви;
- непередбачені витрати.

Контрольні запитання

1. За яких умов визнаються доходи і витрати банку?
2. Які доходи і витрати виникають у результаті операційної діяльності банку?
3. Які доходи і витрати виникають у банку в результаті інвестиційної діяльності?
4. Які доходи і витрати виникають у банку в результаті фінансової діяльності?
5. У чому полягає завдання аналізу доходів і витрат банківського сектору?
6. Яка звітна фінансова інформація залучається для аналізу доходів і витрат банку?

Тема 2.2: Аналіз прибутку і рентабельності банку

Питання і завдання для самостійної роботи

2.2.1. Значення, задачі, інформаційне забезпечення аналізу прибутку і рентабельності банку

2.2.2. Аналіз прибутку банку

2.2.3. Аналіз показників дохідності банку

2.2.4. Аналіз рентабельності банку

Методичні рекомендації

Дохідність комерційного банку — це сумарний позитивний сукупний результат його господарсько-фінансової та комерційної діяльності. За рахунок доходів банку покриваються всі його операційні витрати, формується прибуток, обсяг якого визначає рівень дивідендів, зростання капіталу, розвиток пасивних та активних операцій.

Дохідність банку залежить насамперед від оптимальної структури його балансу в частині активів і пасивів та від цілеспрямованої роботи банківського персоналу. Важливими умовами забезпечення дохідності банку є оптимізація структури доходів і витрат, визначення мінімально допустимої процентної маржі, виявлення тенденцій у дохідності кредитних операцій, Питання і завдання для самостійної роботиування мінімальної дохідної маржі для прогнозування орієнтовного рівня відсотків за активними і пасивними операціями. Дохідність банківської діяльності залежить також від підтримки ліквідності, управління банківськими ризиками та їх мінімізації.

Для загальної оцінки рівня дохідності порівнюють:

- доходи;
- активи, що забезпечують доходи;
- прибутки;
- дохідність однієї гривні активів.

Для оцінки дохідності банку використовують ряд коефіцієнтів.

Двома найважливішими показниками аналізу прибутковості банку є дохід на активи та дохід на капітал.

$$\text{Дохід на активи } (\%) = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Середні загальні активи}} * 100\% . \quad (11.8)$$

За допомогою цього коефіцієнта визначають рівень рентабельності сукупних активів. Він застосовується при порівнянні прибутковості різних банків. Мінімальне значення коефіцієнта — 0,75%, максимальне — 1,5%.

Фактори, які впливають на показник рентабельності активів, пов'язані зі змістом чисельника і знаменника, тобто він змінюється під впливом динаміки абсолютної величини прибутку та активів. Його зменшення може бути викликане вищими темпами зростання активів порівняно з темпами зростання чистого прибутку або ж зі зменшенням прибутку при незмінних активах чи їх збільшенні.

У свою чергу, на прибуток впливають такі фактори, як співвідношення темпів зростання доходів і витрат, рівня процентних ставок і комісії; обсяг окремих банківських послуг; питома вага активів, які приносять дохід, у сукупних активах; своєчасність погашення процентних платежів позичальниками; частка ризикових активів, вартість ресурсів тощо.

Незначний вплив доходу на активи може бути результатом консервативної кредитної та інвестиційної політики, а також наслідком великих витрат. Високе значення прибутку на активи досягається за ефективною діяльністю банку і великих ставок доходу від активів. В останньому випадку банк, можливо, несе значний ризик. Та цілком вірогідно й те, що він вдало оперує своїми активами, хоча при цьому потенційно не виключені чималі втрати.

$$\text{Дохід на капітал (\%)} = \frac{\text{Чистий прибуток}}{\text{Сплачений статутний капітал}} * 100\% . \quad (2.2.1)$$

Цей показник дає змогу визначити ефективність використання коштів власників комерційного банку. Його оптимальне значення — 10-20%.

Аналіз чистого спреду пов'язаний із процентною політикою банку, яка відображається у динаміці процентних ставок за активними й пасивними операціями. У попередніх розділах ми розповідали, як розраховуються середні процентні ставки за наданими кредитами та зобов'язаннями. Мінімізувати процентний ризик дасть змогу узгоджена процентна політика за кредитними і депозитними операціями. Ступінь такої узгодженості характеризує чистий спред.

$$\text{Чистий спред (\%)} = \frac{\text{Проценти отримані}}{\text{Позики}} * 100\% - \frac{\text{Проценти сплачені}}{\text{Підпроцентні депозити}} * 100\% . \quad (2.2.2)$$

Інакше кажучи, чистий спред — це різниця між процентними ставками отриманими і сплаченими. За його допомогою визначається необхідна мінімальна різниця між ставками за активними й пасивними операціями, яка дасть змогу банку покрити витрати, але не принесе прибутку (мінімальне значення показника 0). Оптимальне значення чистого спреду — не менше 1.25%.

Цей коефіцієнт повинен враховувати лише активи і пасиви, до яких застосовуються процентні ставки. Саме у такий спосіб уникають впливу безпроцентних депозитів до запитання, капіталу та невиконаних вимог резервування на чисті отримані проценти, а відтак — на прибутки банку. Коли процентна ставка не має впливу на прибуток банку, досягається глибше розуміння джерел прибутку банку та наслідків вразливості надходжень.

Аналізуючи чисту процентну маржу, слід брати до уваги її призначення: маржа слугує для покриття витрат банку і ризиків, у тому числі інфляційного, створення прибутку, покриття договірних угод. Розраховують її за формулою

$$\text{Чиста процентна маржа (\%)} = \frac{\text{Доходи від процентів} - \text{Витрати на проценти}}{\text{Середні загальні активи}} * 100\% . \quad (2.2.3)$$

Цей коефіцієнт допомагає з'ясувати, чи може банк давати прибуток у вигляді доходу від процентної різниці як відсоток до середніх загальних активів. Оптимальним значенням даного показника є 4,5%.

Зменшення процентної маржі сигналізує про загрозу банкрутства. Основними причинами зменшення процентної маржі є зниження процентних ставок за кредитними операціями; подорожчання ресурсів; скорочення питомої ваги активів, що приносять дохід, у загальному їх обсязі; хибна процентна політика банку.

$$\text{Інший операційний дохід на загальні активи (\%)} = \frac{\text{Інший операційний дохід}}{\text{Середні загальні активи}} * 100\% . \quad (2.2.4)$$

Цей коефіцієнт висвітлює ступінь залежності банку від непроцентних доходів. Його зростання може свідчити про рівень диверсифікації у платні фінансові послуги чи нездорове прагнення одержати спекулятивний прибуток, аби замаскувати недостатність основного банківського доходу від процентів.

$$\text{Чистий операційний дохід на загальні активи (\%)} = \frac{\text{Чистий процентний дохід} + \text{Інший операційний дохід}}{\text{Середні загальні активи}} * 100\%$$

Зазначений коефіцієнт відрізняється від коефіцієнта доходу на активи на обсяг непроцентних операційних витрат, сплачених податків та непередбачених доходу чи збитку.

$$\begin{aligned} \text{Чиста операційна чи посередницька маржа (\%)} &= \\ &= \frac{\text{Дохід на дохідні активи} + \text{Відповідна комісія}}{\text{Середні загальні активи}} * 100\% - \frac{\text{Витрати на проценти}}{\text{Усі пасиви, які фінансуються}} * 100\% . \end{aligned} \quad (2.2.5)$$

Посередницьку маржу можна визначити як різницю між вартістю залучення коштів та доходом за дохідними активами плюс дохід від відповідних комісійних та зборів. Різницю між ними становлять кошти, виділені банківською системою на посередництво між тими, хто кошти надає, і тими, хто їх використовує.

Обсяг усіх коштів, які йдуть на посередництво у вигляді відсотка від загальних середніх активів, є також показником ефективності роботи банку. Його можна безпосередньо порівнювати з аналогічними показниками інших банків на одному і тому ж ринку. Водночас різниця у відповідних загальних обсягах витрат дає змогу порівнювати структуру видатків.

Оскільки оплата праці є найголовнішою складовою непроцентних видатків банку, то продуктивність праці співробітників, яку вимірюють з урахуванням чисельності штату і витрат на його утримання, може свідчити про ефективність роботи самої установи. Однак продуктивність роботи слід оцінювати, зважаючи на той факт, що у поточний період часу економія на зарплаті (шляхом її значного зниження або скорочення чисельності працюючих) може призвести до погіршення якості та послаблення мотивації до роботи, а із часом і до зниження ефективності роботи банку.

$$\begin{array}{l} \text{Чистий дохід} \\ \text{на одного} \\ \text{працівника} \end{array} = \frac{\text{Прибуток після оподаткування}}{\text{Загальна чисельність працівників}}. \quad (2.2.6)$$

Слід мати на увазі, що цей показник суттєво відрізнятиметься, якщо порівнюватимемо банк із невеликою кількістю працівників (але з високою заробітною платою) і банк із чисельним штатом низькокваліфікованих працівників (із невисокою заробітною платою).

$$\begin{array}{l} \text{Чистий дохід} \\ \text{до витрат на} \\ \text{утримання персоналу} \end{array} = \frac{\text{Прибуток після оподаткування}}{\text{Витрати на утримання працівників}}. \quad (2.2.7)$$

Цим коефіцієнтом оперують, вимірюючи окупність витрат на утримання працівників. Оскільки він є універсальнішим, ніж коефіцієнт, що характеризує чистий дохід на одного працівника, то дає змогу порівнювати організації різного типу. Він демонструє чистий ефект від рішень щодо мотивації праці співробітників, незалежно від того, спрямовані ці рішення на низьку кваліфікацію та низьку заробітну плату чи на високі видатки для висококваліфікованих працівників.

Контрольні запитання

1. Від яких факторів залежить прибутковість і фінансові результати банку?
2. Чим стратегічний аналіз фінансових результатів відрізняється від звичайного економічного аналізу?
3. Які показники характеризують ефективність поточної діяльності банку?
4. Які показники прибутку банку існують?
5. За якою формулою визначається необхідний рівень ресурсів, що забезпечує беззбиткову роботу банку?
6. Як розрахувати необхідний рівень умовно-постійних витрат, що забезпечує беззбиткову роботу банку?
7. Що таке «дохідність банку» і якими показниками вона характеризується?
8. Які показники рентабельності можна розрахувати за даними управлінського обліку?
9. Які існують принципи добору центрів відповідальності банку?

Тема 2.3: Аналіз ліквідності банку

Питання і завдання для самостійної роботи

2.3.1. Значення, задачі, інформаційне забезпечення аналізу ліквідності банку

2.3.2. Аналіз ліквідної позиції банку

2.3.3. Коефіцієнтний аналіз ліквідності

2.3.4. Оцінка потреби банку у ліквідних коштах

Методичні рекомендації

Ліквідність банку визначається збалансованістю між строками і сумами погашення активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками і сумами інших джерел та напрямів використання коштів, на зразок видачі кредитів та понесених витрат.

$$\text{Нетто-ліквідна позиція банку} = \frac{\text{Пропозиція ліквідних коштів}}{\text{Попит на ліквідні кошти}} \quad (2.3.1)$$

Пропозицію ліквідних коштів формують:

- надходження депозитів;
- доходи від продажу недепозитних послуг;
- погашення раніше виданих позик;
- продаж активів банку;
- залучення коштів на грошовому ринку.

Попит на ліквідні кошти складається з:

- зняття коштів з рахунків клієнтів;
- заявки на отримання кредитів;
- оплати витрат на залучення недепозитних коштів;
- витрати на інші операції банку;

виплати дивідендів акціонерам
Ліквідність банку визначається збалансованістю між строками і сумами погашення активів та строками і сумами виконання зобов'язань банку, а також строками і сумами інших джерел та напрямів використання коштів, на зразок видачі кредитів та понесених витрат.

$$\text{Нетто-ліквідна позиція банку} = \frac{\text{Пропозиція ліквідних коштів}}{\text{Попит на ліквідні кошти}} \quad (2.3.2)$$

Пропозицію ліквідних коштів формують:

- надходження депозитів;
- доходи від продажу недепозитних послуг;
- погашення раніше виданих позик;
- продаж активів банку;
- залучення коштів на грошовому ринку.

Попит на ліквідні кошти складається з:

- зняття коштів з рахунків клієнтів;
- заявки на отримання кредитів;
- оплати витрат на залучення недепозитних коштів;

- витрати на інші операції банку;
- виплати дивідендів акціонерам

Збалансованість між статтями активів і пасивів можна визначити за такими коефіцієнтами:

$$\text{Коефіцієнт співвідношення} = \frac{\text{Загальна сума виданих кредитів}}{\text{Зобов'язання (кредитні ресурси)}} \cdot \text{позик і депозитів} \quad (2.3.3)$$

Цей коефіцієнт характеризує здатність банку залучати депозити для підтримки своїх кредитних операцій і надавати їх у кредит. Високе значення цього коефіцієнта традиційно асоціюється з більшим ризиком, оскільки свідчить про слабшу ліквідність та вразливість щодо дій кредиторів, несприятливі економічні умови чи наслідки впливу депозитів.

Низьке значення цього коефіцієнта у кредитуванні вказує на неможливість прийняти існуючий ризик та на ймовірність збитків від кредитної діяльності у майбутньому.

Оптимальне значення даного коефіцієнта — в межах 0,7-0,8.

Коефіцієнт миттєвої ліквідності допомагає оцінити спроможність банку одночасно погасити всі свої зобов'язання.

Оптимальне значення коефіцієнта — 0,15 – 0,20, тобто ризику можуть бути піддані не більше 85% зобов'язань або не менше 15% зобов'язань мають покриватися високоліквідними активами банку.

$$\text{Коефіцієнт миттєвої ліквідності} = \frac{\text{Високоліквідні активи}}{\text{Підпроцентні зобов'язання}} \cdot (2.3.4)$$

Контрольні запитання

1. Які основні напрями визначення ліквідності існують?
2. Чим характеризується модель розуміння ліквідності як «запасу»?
3. На чому ґрунтується розуміння ліквідності як «потоків»?
4. Що таке структурне розуміння ліквідності?
5. Як розраховується нетто-ліквідна позиція банку?
6. Що означає «пропозиція ліквідних коштів»?
7. Що включає «попит на ліквідні кошти»?
8. Які коефіцієнти використовуються для аналізу ліквідності?
9. Які існують методи оцінки потреби банку в ліквідних засобах?
10. На чому заснований метод джерел і використання засобів прогнозування ліквідності?
11. На які категорії розподіляються депозити при використанні методу структури засобів прогнозування ліквідності?
12. У чому полягає удосконалений метод структури засобів прогнозування ліквідності?

Тема 2.4: Аналіз фінансового стану та рейтингова оцінка діяльності банку

Питання і завдання для самостійної роботи

2.4.1. Аналіз ділової активності

2.4.2. Аналіз фінансової стійкості

2.4.3. Рейтингові оцінки діяльності банку

2.4.3.1. Сутність, призначення, підходи до визначення банківських рейтингів

2.4.3.2. Методика рейтингової оцінки НБУ

2.4.3.3. Методика рейтингової оцінки В.С.Кромонова

2.4.3.4. Методика рейтингової оцінки О.Б.Ширінської

Методичні рекомендації

Аналіз ділової активності банківського сектору здійснюється за допомогою таких показників:

- рівень дохідних активів (відношення дохідних активів до всіх активів);
- загальна кредитна активність (відношення наданих кредитів до загальних активів);
- загальна інвестиційна активність (відношення всіх інвестицій до всіх активів);
- частка інвестицій у дохідних активах (відношення інвестицій до дохідних активів);
- рівень залучення коштів (відношення залучених коштів до загальних пасивів);
- частка міжбанківських кредитів у залучених коштах (відношення міжбанківських кредитів до залучених коштів);
- коефіцієнт використання залучених коштів (відношення наданих кредитів до залучених коштів);
- додатковий коефіцієнт використання залучених коштів (відношення активів до залучених коштів).

У банківській практиці застосовують три *методики аналізу фінансової стійкості і надійності банку*:

- експрес-метод на основі структурно-коефіцієнтного аналізу;
- експрес-метод на основі коефіцієнтного аналізу;
- рейтингову систему.

Контроль за фінансовою стійкістю необхідно здійснювати за допомогою моніторингу. Моніторинг фінансової стійкості — це порівняння на підставі економічної інформації минулих і теперішніх показників.

Специфіка банківської діяльності унеможлиблює підготовку висновку про фінансову стійкість, надійність та ступінь ризику в діяльності банку лише за одним показником. Відповідна оцінка має бути комплексною. З огляду на це необхідно:

- підібрати певну кількість показників, які підлягають оцінці і всебічно характеризують діяльність банку;
- визначитись із числовими параметрами оптимальних значень, що реально відображають межі допустимого ризику;

- вибрати методику підрахунку балів або складення рейтингу, за допомогою якої можна визначити місце банківської установи в розподілі за ступенем ризику в її діяльності;

- уміло поєднати експертний та бухгалтерський підходи до складання рейтингу.

В економічній літературі, присвяченій аналізу банківської діяльності, наводиться надзвичайно багато різноманітних показників, тому для аналітика дуже важливо сформувавши оптимальний їх набір.

Для встановлення числових параметрів оптимальних значень показників слід врахувати:

- критерії, прийняті у світовій практиці;
- відповідність регулятивним вимогам наглядового органу;
- відповідність тенденціям розвитку вітчизняної банківської системи;
- взаємозв'язок між показниками.

Рейтинговий бізнес розвивається завдяки трьом послідовним стадіям: перша - збір інформації, її відповідна обробка та зберігання, тобто створення баз даних для підтримки історії позичальника (у тому числі з використанням послуг кредитного бюро); друга - статистична обробка даних і аналіз діяльності економічних суб'єктів; третя - безпосереднє присвоєння кредитного рейтингу. При цьому розвиток послуг рейтингування має здійснюватися на добровільних засадах, із можливістю допуску до користування таким фінансовим сервісом усіх охочих.

Під банківським рейтингом слід розуміти узагальнюючу оцінку діяльності банку, на основі якої можна визначити положення певного банку відносно інших банківських установ. Спостереження за рейтинговою позицією конкретного банку та її аналіз сприяють виробі обґрунтованих рішень стосовно подальших відносин клієнтів із банківською установою.

Для того, щоб банківський рейтинг дійсно задовольняв інформаційні потреби споживачів, він повинен відповідати таким вимогам: інформація про діяльність банку, на базі якої визначається його рейтинг, повинна бути об'єктивною; методика визначення рейтингової оцінки повинна бути науково обґрунтованою; рейтингова інформація повинна бути доступною широкому колу споживачів; визначення банківського рейтингу за певною методикою повинно бути періодичним (щомісячним, щотижневим, щоденним).

Рейтингова оцінка може визначатися:

- за номерною системою рейтингу, яка полягає в побудові сполучень значень показників фінансового стану банку та присвоєнні кожному із цих сполучень певного місця в рейтингу. Номерна система зорієнтована на слабо деталізовану методику з незначним діапазоном факторів впливу на фінансовий стан банку та з обмеженою шкалою критеріальних значень;

- за бальною системою, яка дає змогу оцінювати фінансовий стан банку в балах, присвоєних йому за кожним оціночним показником. Зведена бальна оцінка банку дає можливість визначати приналежність останнього до тієї або іншої групи банків;

- за індексним методом. Він використовується відносно рідко. А суть полягає у розрахунку індексу кожного з оціночних показників фінансового стану.

Після складання індексів за окремими показниками переходять (попередньо зваживши індивідуальні індекси на їх частки в сукупності) до обчислення індексів комбінованих.

Головний критерій, за яким оцінюються банки, — якісні показники їх діяльності. Серед них — капітальна база, ефективність розміщення активів, прибутковість і ліквідність. Враховується також стан менеджменту, тобто раціональність методів керівництва. Управління банком оцінюється насамперед за успішністю діяльності у кожному з напрямів, які оцінюються. Рейтинг орієнтується не на статистичне значення, а на показники, проранжовані з урахуванням ризику, що дає змогу проводити більш ретельний аналіз. При цьому аналізуються як балансові, так і позабалансові дані.

Зробимо спробу надати критичну оцінку існуючим рейтинговим методикам в контексті можливості їх використання незалежними рейтинговими агентствами.

1. Методика CAMELS (рис.2.4.1). Сутність її полягає в урахуванні при визначенні рейтингу: достатності капіталу; якості активів; якості управління; прибутку; ліквідності; чутливості фінансового стану банку до багатьох факторів. Саме за цією системою Національним банком України визначаються рейтинги українських банків.

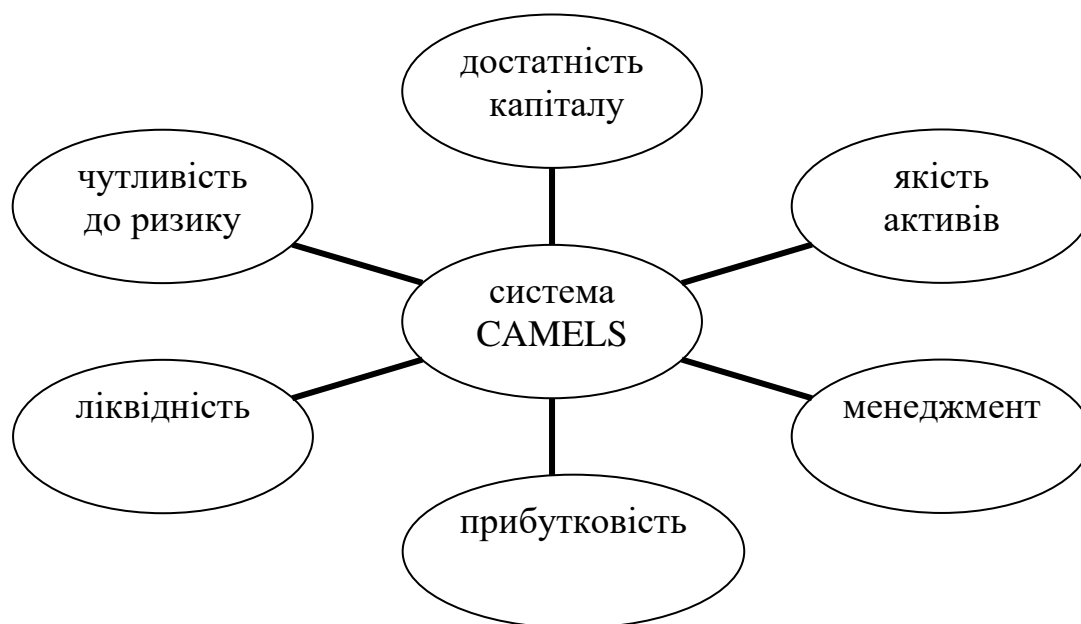

Рис. 2.4.1. Інформаційна модель здійснення рейтингової оцінки за системою CAMELS

2. Методика визначення рейтингу банку, в якій на основі балансу обчислюється ряд коефіцієнтів (надійність, ліквідність тощо), що з певною для кожного коефіцієнта вагою інтегруються в один синтетичний коефіцієнт, на основі якого визначається рейтингова позиція певного банку (методика В.С. Кротонова, О.Б.Ширінської).

3. Публічна система комплексної оцінки діяльності банківських установ (рис. 2.4.2), яку розроблено з метою підвищення рівня аналітичності й об'єктивності публічної інформації про діяльність вітчизняних грошово-кредитних установ.

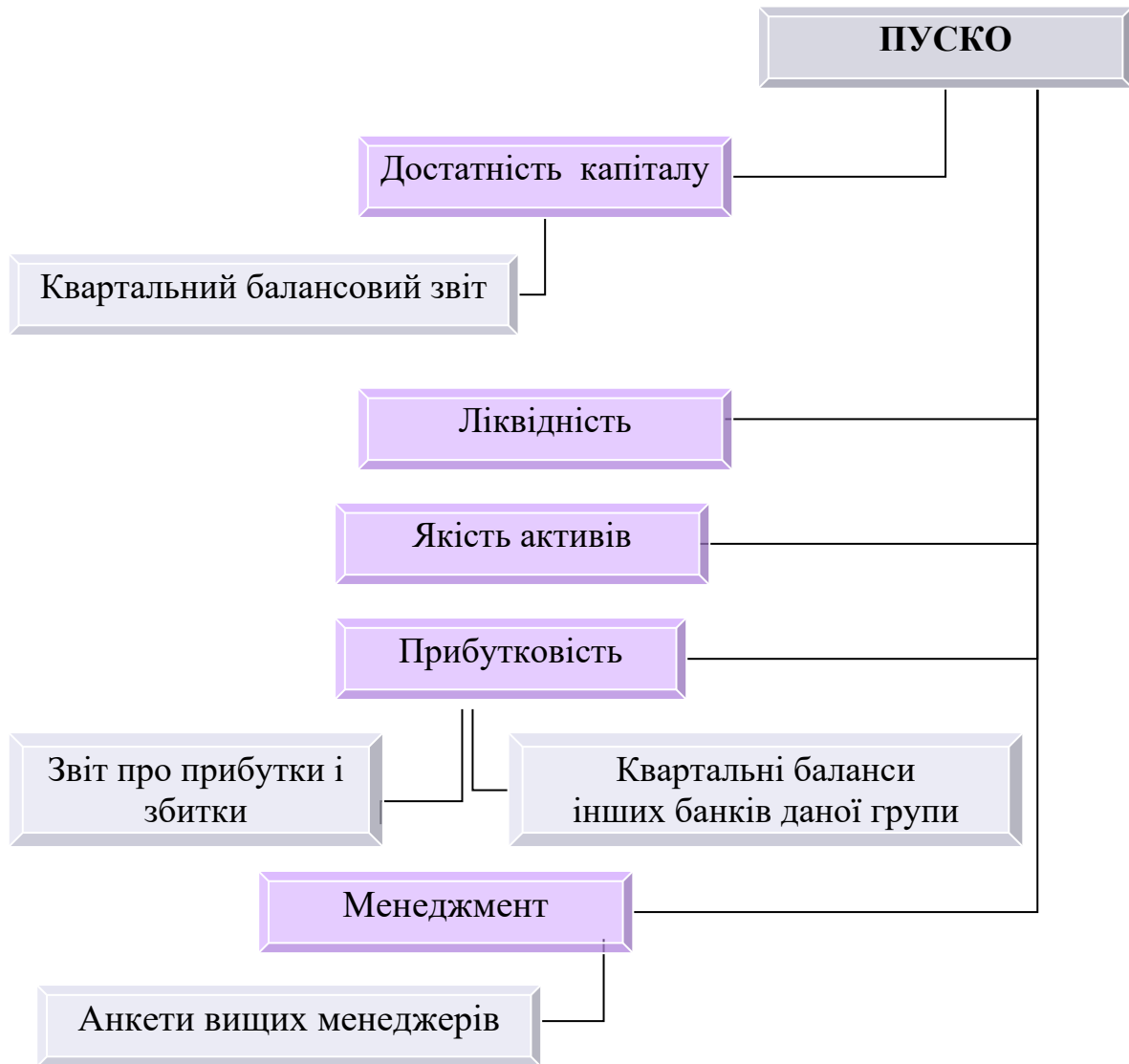

Рис. 2.4.2. Інформаційна модель публічної комплексної оцінки банків

У системі ПУСКО використано 14 показників та ряд параметрів для оцінки рівня менеджменту. Головний критерій підбору показників — можливість розрахунку на основі синтетичних рахунків "Квартального балансу" або на основі узагальнюючих показників "Квартального звіту про прибутки та збитки". Щодо більшості показників (9 із 14) висувалася вимога наявності теоретично обґрунтованого оптимального (найкращого) або мінімально можливого (задовільного) критеріального значення (інтервалу) показника.

4. Методика визначення рейтингу банків на основі оцінки ризиків за допомогою алгоритму МАІ полягає у послідовному виконанні кількох аналітичних і розрахункових кроків:

- побудова дерева ієрархій;
- розробка шкали відносної важливості вибраних класів ризиків — елементів кожного рівня дерева ієрархій; побудова матриць якісних попарних порівнянь елементів на кожному рівні ієрархії;
- визначення множини локальних пріоритетів, які характеризуватимуть відносний вплив кожного з елементів певної групи на елемент вищого рівня ієрархії;

- перевірка адекватності отриманих оцінок і ступеня узгодженості експертних суджень та уточнення висновків експертів (у разі необхідності);
- синтез сукупних оцінок для кожного типу ризиків та інтегрованих показників ризику банків-представників;
- визначення рейтингу банків.

5. Бальна методика (рис. 2.4.3), яка враховує такі блоки: оцінка балансу та іншої фінансової звітності банку; оцінка дотримання економічних нормативів; оцінка інтегральної позиції банку щодо ризику; оцінка якості клієнтської бази банку; оцінка розгалуженості мережі.

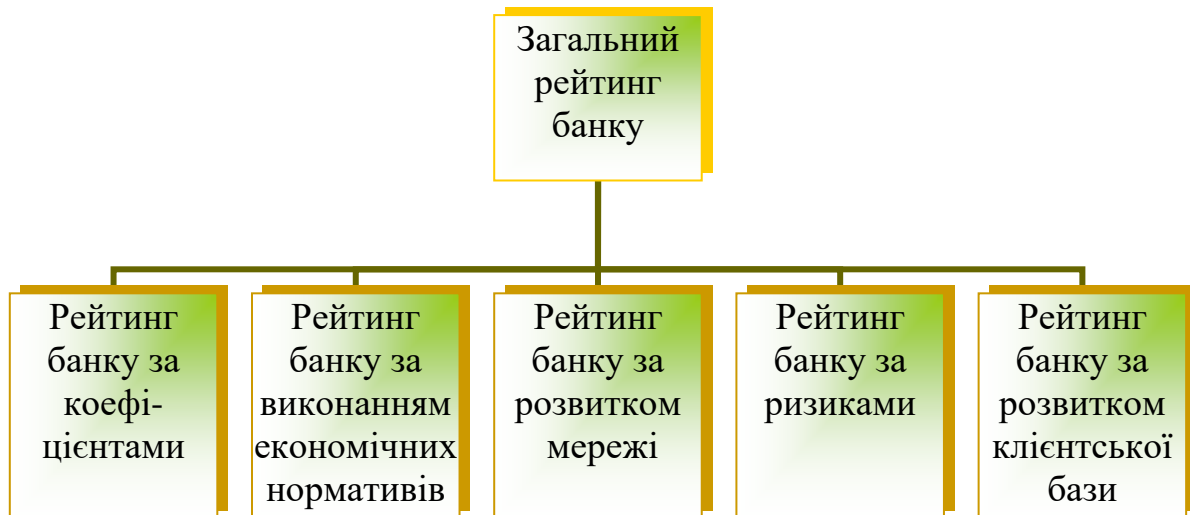

Рис.2.4.3 Схема побудови рейтингу банку бальним методом

Загальний рейтинг банку включає оцінку за наведеними вище аспектами.

Отже, узагальнення існуючих методик рейтингової оцінки банків дозволяє класифікувати їх наступним чином:

1. Номерні, які передбачають обчислення сукупності показників оцінки фінансового стану і подальшого ранжування банків (засновані на методі коефіцієнтів).

2. Бальні, які дають змогу отримати інтегральну оцінку фінансового стану банків (засновані на методі експертних оцінок).

3. Регресійні, які передбачають розрахунок факторних показників по кожному банку і середніх за сукупністю (засновані на методі кореляційно-регресійного аналізу).

4. Індексні, які дозволяють розрахувати поточний індекс надійності (засновані на визначенні оцінних показників фінансового стану банку, вагових коефіцієнтів до кожного з показників та евристичному методі нормування).

Методики відрізняються врахуванням цілей користувачів, складністю розрахунків, гнучкістю, можливостями використання в прогнозуванні діяльності банківської установи.

Переваги і вади методик наведено в табл.2.4.1.

Переваги і вади основних видів методик рейтингової оцінки банків

Вид методики	Переваги	Недоліки
Номерна	Простота розрахунку та гнучкість	Відсутність узагальнюючого показника, слабка деталізація
Бальна	Гнучкість методики, заснована на особистому досвіді	Складність в обробці експертних оцінок
Регресійна	Зважування дії окремих факторів, вияв найвагоміших факторів. Можливість прогнозування	Тенденції минулих періодів переносяться на майбутнє без урахування факторів сьогодення
Індексна	Поєднання суб'єктивного досвіду експертів з об'єктивними значеннями методів коефіцієнтів	Складність та велика вартість

Основними рисами методик, які застосовуються регулюючими органами, є: використання інформації, що є банківською таємницею і не підлягає оприлюдненню; аморфність інформаційної моделі, для якої характерні відсутність жорсткої регламентації системи показників і переважне значення суб'єктивної думки експерта.

В основу методик, які використовуватимуться незалежними рейтинговими агентствами, доцільно покладати інформацію публічної звітності банківських установ. Вони повинні бути більш формалізованими і ґрунтуватися на оцінці об'єктивних показників при наявності їх критеріальних рівнів.

Для повноти комплексної оцінки важливо, щоб бухгалтерська оцінка офіційної фінансової звітності підкріплювалася висновками досвідчених спеціалістів у сфері аналізу кількісних і якісних параметрів.

Контрольні запитання

1. Які показники характеризують ділову активність банку?
2. Які існують методики аналізу фінансової стійкості і надійності банку?
3. Що розуміється під банківським рейтингом?
4. Якими основними методами може визначатися рейтингова оцінка?
5. Які показники використовує рейтингова система ПУСКО?
6. Яку послідовність виконання мають аналітичні і розрахункові процедури в алгоритмі МАІ?
7. Які переваги і недоліки має бальна методика рейтингової оцінки банків?
8. Що загального та відмінного мають методики рейтингової оцінки В.С.Кромонова і О.Б.Ширінської?
9. Як розвивається в Україні діяльність незалежних рейтингових агентств?

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Базова література

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (дата звернення 28.04.2021)
2. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (дата звернення 29.04.2021)
3. Про валюту і валютні операції: Закон України от 21.06.2018 № 2473-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/2473-19?find=1&lang=ru&text=%D0%BC%D1%96%D0%B6%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA#Text> (дата звернення 27.04.2021)
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів: Закон України від 19.06.2020 № 738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#n2> (дата звернення 02.07.2021)
5. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення 29.04.2021)
6. Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах: Постанова Національного банку України від 11.06.2018 № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0064500-18#Text> (дата звернення 29.04.2021)
7. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII (Нова редакція від 01.07.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення 02.07.2021)
8. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 № 93/96-ВР (Нова редакція від 13.02.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 11.01.5.2021)
9. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (дата звернення 02.07.2021)
10. Еш С. М. Ринок фінансових послуг: підручник / МОН України, Національний університет харчових технологій. К.: Центр учбової літератури, 2018. 400 с.
11. Косова Т.Д. Аналіз банківської діяльності: навч. посібник. К.: Центр учбової літератури, 2008. 486 с.
12. Кузнєцова А. Я., Невмержицька О. В., Лазня А. В. Реструктуризація банківської системи в Україні: монографія. К.: УБС НБУ, 2014. 215 с.
13. Мірошниченко О.А., Сенаторов М.В., Сенаторова О.В. Банківське право в Європейському Союзі та Україні: порівняльно-правове дослідження. К.: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.

Допоміжна література

14. Копилюк О. І., Музичка О. М. Аналіз банківської діяльності : навч. посіб. / Копилюк О. І.,; Укоопспілка, Львів. торг.-екон. ун-т. - Львів : Вид-во Львів. торг.-екон. ун-ту, 2016. 415 с.

15. Кочетков В. М. Основи аналізу банківської діяльності; Європейський ун-т. К. : Видавництво Європейського університету, 2001.5. 116 с.

16. Чмутова І. М., Тисячна Ю. С. Аналіз банківської діяльності : навч. посіб.; Харк. нац. екон. ун-т. Х. : Вид. ХНЕУ, 2012. 307 с.

17. Щибиволок З. І. Аналіз банківської діяльності: навч. посіб. 2-е вид., стер. К. : Знання, 2007. 311 с.

18. Косова Т.Д., Ярошевська О.В. Фінансові інновації як основа розвитку держави, банків, страхових компаній, підприємств. *Фінансові важелі соціально-економічного механізму взаємодії суб'єктів господарювання різних типів та сфер діяльності*: колективна монографія / За заг. ред. А.Г. Семенова. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 332 – 341.5.

19. Косова Т.Д., Біляк С.Л., Розводовська М. А., Депозитні і кредитні операції банківської установи в умовах надзвичайного стану: організація і методика обліку, аналізу, аудиту. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2022. №3. С. 93-98.

Інформаційні ресурси в Інтернет

20. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: zakon.rada.gov.ua

21. Офіційний сайт Національного банку України. URL: bank.gov.ua

22. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: ukrstat.gov.ua/

23. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/>

24. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРІФРУ). URL: <http://uainsur.com/>

25. Методичні розробки кафедри (в електронному вигляді).